KANSAKALIN KARIYA A SHARI'A DOMIN NIJERIYA TA AREWA

GLOBAL RIGHTS

NIGERIA

All Rights reserved. The content of this publication maybe reproduced or quoted if appropriate credit is given to Global Rights. The views expressed in this publication are those of Global Rights and do not necessary reflect the views of our donors. For more information please contact; Global Rights communications department at Tel. No. +1(202)822-4000 or our Nigeria Office at Tel: No. +234 97830116

First published in Nigeria, 2010

ISBN:978-978-908-211-7

Printed by: Fahita Resources Nigeria Limited,
Tel: 08063895571, 08032117598

BAYANI KAN GLOBAL RIGHTS

Kungiyar Global Rights wadda aka kafa a shekarar 1978 kungiya ce game duniya, mai karfafa wa jama'a kan neman hakki. wadda ke tafiyar da al'amurranta kafada da kafada da masu neman yanci a afirka da Asiya da kuma latin Amerika domin tallafa wa wadanda ake tursasa ma wa.

Muna taimaka wa abokan huldarmu da shawarwari kan gano bakin, zaren matsaloli da horo, da yadda za su rubuta ayyukan cin zalin da kuma fallasa su da yadda za su isar da sako da kuma tsima Jama'a, da neman a yi wasu sauya sauye na shari'a da manufofi, da kuma bayar da tallafi kan yin shariar da kuma yadda za a tunkare ta A cikin tarihin shekararmu 30 mun yi aiki a kasashe da dama. Muna taimaka wa shugabannin Kungiyoyi da Kungiyoyin su kalukalanci cin zalin, kuma suka bunkasa gwagwarmayarsu ta tashi daga fafitika ta wani dan yanki ta zama an san da ita a nahiya da duniya baki daya. Inda hukumomi irinsu Majalisar Dinkin Duniya da kuma kungiyoyin kasashen Amerika suka tsara irin hakkin dan'adam kuma ake bin sa.

Kashin bayan aikinmu shi ne amincewa bil-hakki ga sama wa talakawa da wadanda aka mayar saniyar ware hakkinsu. Haka kuma mu bunkasa hakkin mata da daidaita mutane duk da bambancin kinsi da kawar da bambancin kabila. Banda wadannan, muna kuma da wasu muhimman kuduri guda biyu a kan masu madigo da ludu, ta yadda za mu tsara wasu sabbin shirye shrye domin al'ummomin da suka dace da kudurinmu.

Ofishin Global Rights na Nijeriya
27, Titin Moses Majekodunmi
Utako, Abuja.
Yuni 2010

ABIN DA KE CIKI

Shimfi]a……………………..………………………………………….5

BABI NA [AYA

Taimaka wa mata a ofishin 'yan sanda……………………...………......6

Takardar neman Beli……………………………………………………..8

BABI NA BIYU

Taimaka wa Mata a Kotu……………………………………………… 15

Ikon Kotu……………………………………………………...….......17

Kotun lardi……………………………………………………………...15

Ikonta……………………………………………….……….….....17

Kotunan Gargajiya…………………………………………..……….…19

Nau'oin Kotunan Gargajiya………………………………………......19

Ikonsu……………………………………………………………....19

Kotunan Shari'a…………………………………….………….......19

Kotunan Majistare………………………………………………........20

Farfajiyar ikon Kotunan Majistare…………………………………...21

Kotuna na musamman……..……………………………………...…. 21

Kotuna]aukaka {ara na Gargajiya……………………………….. 22

Kotunan]aukaka {ara na Shari'a…………………………………..22

Babban Kotun Tarayya……………………………………………… 22

Kotunan sasantawa na Kasa……………………………………….. 22

Kotun]aukaka Kara…………………………………………………. 22

Kotun Koli na Nijeriya…………………………………………......23

Tsarin ma'aikatan Kotu……………………………………………....25

Yadda ake fara shari'a……………………………………………….....27

Yadda ake fara shari'ar Musulunci……………………………….. 30

Yanke Shari'a…………………………………………………….. 32

Ma'anar yanke shari'a………………………………………………...33

Sifar kar~a~~en hukunci……………………………………………….34

Tsarinsa……………………………………………………………...34

Shirye-shiryen]aukaka {ara……………………………………….………33
Rubuta hukuncin da aka yi……………………………………...…35

BABI NA UKU
Taimaka wa mata a Kurkuku…………………………………….....36

BABI NA HUDU
Yadda ake shigar da {ara ta mu'amala ko ta laifi…………………..…..42
Kara ta mu'amala……………………………………………... …42
Izinin shigar da {ara…………………………………………….……43
Fargajiyar ikon Kotu…………………………………………....…43
Wa'adin lokacin shigar da {ara……………………………………… 44
Yin {arar wanda ya dace………………………………….. ..…44
Kara ta laifi…………………………………………………….....45
Kotunan Majistarori…………………………………………......45
Manyan Kotuna na Tarayya………………………………..…45
Manyan Kotuna na jiha……………………………….............45

BABI NA BIYAR
Wasu ke~a~~un kalmomi……………………………………………47
RATAYE
Ta}aitaccen bayani kan nau'o'in dokokin Nijeriya……………………....58
MANAZARTA……………………………………………...….62

Shimfi]a

Sanin yadda ake yin shari'a, na]aya daga cikin muhimman sassan kare ha}}in bil Adama da tabbatar da shi. Nau'oin mutanen da ke da wata matsala su ne suka fi zama cikin hatsarin a ci zalin, domin ba su san hanyoyin da za su bi su ga an yi masu adalci ba. Saboda haka ne kungiyar (Gulobal Rayit) Global Rights ta tsara wani shiri a kan fahimtar sirrin shari'a a Nijeriya ta Arewa domin cike wannan gi~i, ta kuma taimaka wa mata mabu}ata domin su san yadda za su tunkari shari'a. Wani abin da ya bambanta wannan yun}uri shi ne ya yi }o}ari ya shafi dukkan nau'oin shari'a, har ma da shari'ar musulunci inda ake kukan cewa ba a kyauta wa mata. Global Rights ta yi imani da cewa wannan yun}uri namu ba tabbatar da adalci kurum zai yi ba, a'a har ma zai rage fatara, kuma ya }arfafa zaman lafiya da kwanciyar hankali mai]orewa.

Tsarinmu shi ne mu }arfafa wa }ungiyoyi masu zaman kansu, da }ungiyoyin al'ummomi, ta yadda za su fahimci sirrin shari'a, ta yadda za su iya yin jagora, kuma su iya bayar da “taimakon nan take” a kan shari'a yadda mata mabu}ata za su iya samun shawara a kan shari'a a cikin al'ummarsu. Wa]annan }ungiyoyi suna kuma iya zama cibiyoyin tallafi kan shari'a.

Bayar da shawara a kan shari'a, abu]aya ne kurum daga cikin ayyukan wannan shirin. Shirin zai duba halin ni yasun da mata wa]anda ake tursasa ma wa da }a}alen Kotu ya kuma tallafa wa matan da kan shiga bone a ofishin 'yan sanda. A kan yi masu wa ka ci ka tashi saboda irin hausar (harshen) da ake amfani da ita a wa]annan hukumomi, kuma ba su samun halin da ya dace na su sami lauyoyin da za su kare su. Saboda haka ana sa ran wannan la}anin fahimtar zai taimaka wa wa]annan mata a kan ire-iren matsalolin da za su fuskanta a yayin mu'amala a ofisoshin 'yan sanda, da kurkuku da kuma Kotuna wa]anda cibiyoyi ne na neman adalci.

Wannan kundi wani sashe ne da aka yi domin gane la}anin sirrin shari'a, kuma an tsara shi ta yadda zai yi wa wa]anda aka hora a kan gane sirrin shari'a hannunka mai sanda kan yadda za su iya taimaka wa mata a ofishin 'yan sanda da kuma Kotuna. Kundin ya yi bayani a kan tsarin ma'aikatan, da aikinsu, da kuma tsarin yadda ma'aikatun suke.

Fatarmu ita ce mata da dama a Nijeriya ta Arewa za su sami damar da za a yi masu adalci, kuma su mi}e gadan-gadan su kare ha}}insu kuma su mallaki abin su, su da kansu.

Rommy Mom, Nigeria Country Director
Global Rights
Afirilu, 2010.

BABI NA [AYA

Taimaka wa mata a ofishin 'yan sanda

1. Mu}ami da shugabanci a aikin 'yan sanda

An karkasa aikin 'yan sanda na kowace jiha zuwa shiyya, da yanki ko sashe, kuma ofishin jiha shi ne cibiyar.

Mu}amin 'yan sanda ya danganta ne da irin shugaba, ko yanki ko sashe ko kuma ma wurin da aka tura su aiki. A nan }asa ga tsarin yadda mu}ami da shugabanci yake a Ofisoshin 'yan sanda.

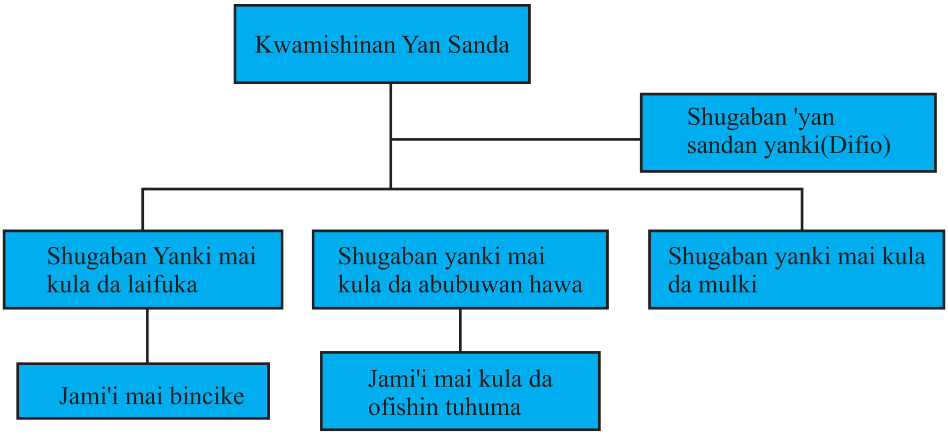

A ofishin 'yan sanda na jiha, kwamishinan 'yan sanda shi ne gaba da kowa. Shi ne shugaba, kuma shi ne babban jami'in tsaro. Shi ne mai tsara yadda za a tafiyar da manufofi da ayyukan hukumar 'yan sanda a }ar}ashinsa, tare da la'akari da dokokin hukumar ta }asa. Mataimakan kwamishinoni su ne }asa da shi. A ofisoshin 'yan sanda na yanki ko sashe kuwa a babban birnin jiha, ko a Karamar Hukuma, shugaban 'yan sanda Yanki (Difio) shi ne shugaba. Wanda ke bi wa Difio shi ne shugaba mai kula da laifuka.

Shugaba mai kula da abubuwan hawa shi ne jami'in da ke kula da dukkan hatsari da wasu abubuwa da suka shafi zirga-zirga.

Haka kuma akwai shugaba mai kula da sha'anin mulki wanda shi ne ke lura da aikin ofis wanda ya shafi rayuwar ma'aikatan da ke wannan ofis. Jami'ian da ke ofishin tuhuma suna }ar}ashin Sufeto ne ko Saje. Jami'an da ke ofishin tuhuma su ne masu kar~ar koke-koken jama'a da kuma rubuta su, daga baya kuma su tura su ga ofishin jami'i mai bincike. Jami'i mai bincike yana da muhimmiyar rawar takawa a tsarin mu}ami da shugabanci a ofishin 'yan sanda. Jami'in ne ke bincika dukkan koke-koken da aka kawo kan wasu laifuka, kuma ya rubuta dukkan jawaban masu {ara da na wa]anda ake zargi.

2. Jami'i Mai Kar~a Ba}i

Idan mutum ya shiga ofishin 'yan sanda wuri ko farko da zai ci karo da shi, shi ne sashen Jami'i mai kar~ar ba}i. A wannan sashen ne ake da jami'an yan sanda da ake kira jami'ai masu hul]a da jama'a Dan Sanda mai mu}amin Sufeto ko Saje ne yawanci shugaban wannan sashe, da wasu }ananan yan sanda na rufa masa baya.

Wa]annan jamian sune ke da alha}in sauraren duk wani koke da rubuta shi sune ke }ididdige adadin mutane da aka kulle ko aka tsare a }ar}ashin dokar Nijeriya. Ta hannun wa]annan jamiai ne ake yin cigiyar irin wa]annan tsararru, wa]ada sune ke zama tsani tsakanin mai ziyara da wanda aka kulle ko aka tsare. Ana ma iya samun bayani a kan jami'in da ke binciken {arar daga wajen wa]annan jami'ai.

3. Tunkarar Jami'an 'yan sanda

Ga dukkan alamu, jami'an 'yan sanda sune mutane na farko da za ka ci karo da su a harkar tabbatar da doka, kuma suna taka muhimmiyar rawa wajen yadda aka yi shari'ar. Saboda haka yana da muhimmanci a tunkare su cikin ladabi, wanda yin hakan zai sa a sami goyon bayansu.

Amma fa duk da haka, lalle ka kwana da sanin ha}}inka a yayin da kake hul]a da su saboda haka kada a tursasa maka a yayin da kake tunkarar jami'an 'yan sanda. Su ne masu kula da doka. Muhimman nauyin da ke kansu na 'yan }asa sun ha]a da, tabbatar da ana bin doka, ko }aidoji da kare 'yanci da kuma tabbatar da ha}}in 'yan }asa. Saboda haka za a]auki]an sanda a matsayin aboki ba abokin adawa ba.

4. Tattaunawa da wanda ke kulle

[aya daga cikin ha}}in da doka ta ba wanda ake tsare da shi, shi ne yancin a ziyarce shi, kuma 'yan'uwa da abokai da kuma lauyoyi su tattauna da shi. A wajen yin aikinsu ana bu}atar 'yan sanda su kula da wannan ha}}i na mutumin da aka kama ko ake tsare da shi.

Duk wani wanda yake da sha'awar tattaunawa da mutumin da aka tsare ko aka kulle, za a ba shi damar yin haka idan ya nema. A zahiri ana yin tattaunawar a gaban jami'in 'yan sanda. Sai dai idan aka hana mutum ya gana da wanda aka kama ko aka kulle a ofishin 'yan sanda, yana iya rubuta takarda zuwa ga Kotu tab a shi dama ya ga mutumin ko kuma a sake shi. A duba sashe na 77 na Kundin Tsarin Laifuka.

5. Hanyar yin beli

Kundin Tsarin Mulki na Nijeriya, ya yi tanadi a kan ha}}i da damar da mutum ya ke da ita a }ar}ashin sashe na 35. Sashen ya ce kada a haramta wa mutum damarsa, sai dai a kan tafarkin da doka ta yarda. Kuma da]in da]awa, Tsarin Mulkin ya ce, za a]auka cewa mutum ba shi da laifi har sai an tabbatar da akasin haka.

Amfanin beli ya taimaka ne a kan wa]annan bu}atu na Tsarin Mulki. Saboda haka duk wani wanda aka kama ko aka tsare yana da ikon a yi masa shari'a cikin lokacin da ya dace, ko kuma tilas a sake shi.

Saboda haka beli na nufin tsarin yadda aka saki mutumin da aka kama, da shara]in cewa zai gurfana a gaban shari'a a ranar da aka tsayar kuma a wurin da aka ce. Yana da muhimmanci a fahimci irin laifin da mutum ya yi a yayin oarin neman belin mutumin da 'yan sanda suka kama

ko suka tsare. A yi ta gwari-gwari shin laifukan da ake cewa an yi, ana yin belin irinsu? Kusan dukkan laifuka ana iya belin wanda ya yi su, in banda laifin da hukuncinsa shi ne kisa.

Idan laifin da ake cewa an yi babban laifi ne, wanda hukuncinsa shi ne kisa, to ba za a iya saki ko yin belin mutumin da ya yi shi ba, kamar yadda sashe na 34 (1) na kundin Tsarin Laifuka ya shimfi]a. Wannan ne ka]ai irin babban laifin da aka yarda a shari'a a gar}ame mutumin da aka kama har a wuce lokacin da kundin Tsarin Mulki ya amince, ba a kai shi gaban shari'a ba. A irin wannan hali, ana bayar da beli ne kurum idan an gabatar da wasu hujjoji na daban. Amma idan laifin da ake tuhuma, laifi ne da ake bayar da belinsa, to tilas ne 'yan sanda su kai wanda ake zargi gaban shari'a cikin kwana]aya, muddin dai akwai Kotun da za ta iya sauraren {arar da ba ta wuce kilomita 40 da wurin da ake zargin an yi laifin ba. Ana iya kai wannan lokaci zuwa kwana biyu, ko abin da ya]an dara haka ka]an, idan akwai wani dalili na musamman, idan alal misali laifin da ake zargi ya auku ne a wani wuri can haure.

Amma idan ba za a iya gabatar da mutum a cikin lokacin da shari'a ta shimfi]a ba, to sashe na 129(1) da na 340 sun zayyana cewa lalle a bayar da belin mutumin da aka kama a kan laifin da ake yin belinsa. Sai dai a lura, idan 'yan sanda suka }i su kawo mutumin da ake zargi a Kotu, a cikin lokacin da shari'a ta tsara, ko kuma suka hana a ~ayar da belinsa, to dokar sashe na 77 na kundin Tsarin Laifuka, ta ba wanda ka tsare damar ya nemi Kotu ta ce a gabatar da shi gaban shari'a ko kuma a sake shi. A irin wannan hali yana da muhimmanci a nemi lauya ya rubuta wa Kotun da ta dace takardar neman wannan abu.

Yadda ake neman beli

Doka ta bu}aci 'yan sanda su bayar da belin duk wani mutumin da aka kama a kan zargin aikata wani laifi wanda ba mai girma ne ba. Ko kuma wanda ake iya bayar da belinsa idan sun kasa su kai shi gaban shari'a a cikin lokacin da shari'a ta tsara. Amma idan 'yan sanda basu ba

wanda ake tuhuma beli ba to, sai shi wanda ake tuhumar ko lauyansa ko 'yan'uwansa so nemi belin. Ana neman belin ne a ma fi yawan lokuta a rubuce, kuma ana aika shi ne ga Difio na sashen ko wani jami'in 'yan sanda mai kula da ofishin.

Ana bayar da belin da zarar mutum ya yi al}awari ko da kuwa babu wanda ya tsaya masa, ya ce ya amince zai zo ofishin 'yan sanda a lokacin da aka bu}ata kamar yadda aka ambata a takardar beli. Sa~a wa haka na iya sa a soke belin.

Doka ta yarda da namiji ko mace su tsaya wajen neman an saki wanda ake zargi. Don Allah a lura ba a bu}atar masu beli su ajiye ko su bayar da kudin da aka ambata a takardar beli nan take ko daga baya. Ana biyan wannan ku]in ne kurum idan wanda ake tuhuma ya }i zuwa idan an bu}aci ya zo, kuma babu wani bayani mai gamsarwa. Kuma ba a kama wanda ya tsaya a madadin wanda ake tuhuma, idan wanda ake tuhuma ya no}e.

Idan wanda ake zargi ya ci gaba da zama a hannun 'yan sanda bayan an bayar da belinsa saboda ya kasa cika sharu]]an beli, to wannan ci gaba da tsarewa a hannun 'yan sanda bai sa~a wa Tsarin Mulki ba, domin ha}}in wanda ake zargi ne ya cika sharu]]an beli.

6. Yadda za a tsare mutum

Kundin Tsarin Mulki na Nijeriya na 1999 ya yi tanadi kan manyan ha}}o}in kowane]an }asa a sashe na 34 da 35 da kuma na 36, kuma ya haramta nuna bambanci domin sa~anin }abila da muhalli da jinsi da addini da kuma na siyasa.

Saboda haka, ana sa rai Kotu da kuma 'yan sanda wa anda sune masu kula da wa]annan 'yancin su kare su.

Ga wasu ha}}i nan wa]anda tilas ne 'yan sanda su kula da su;

'Yancin }in amsa tambaya: sashe na 35 (2) na kundin Tsarin Mulkin 1999.

Duk wani mutumin da aka kama ko aka tsare yana da

'yancin ya yi gum, ya }i amsa duk wata tmabaya, har sai ya tattauna da lauya ko mai ba shi shawara da ya tsayar. Yana da damar ya yi gum ya }i cewa uffan domin kada ya shafa wa wani kashin-kaji. Kada 'yan sanda su kuskura su tilasta wa mutumin da aka kama ko aka tsare ya yi magana.

'Yancin a gaya wa mutum dalilin kama shi a cikin hausar da yake ji : Sashe na 35 (3) na kundin Tsarin Mulki.

Dole ne a ba duk wani mutum da aka kama ko aka kulle bayani a rubuce cikin kwana guda da kama shi a cikin harshen da ya iya (ko ta iya) dalilai da hujjojin kamawar ko tsarewa. Da zarar an ba wanda aka tsare bayanin dalilin da ya sa aka kama shi, to yana iya fasa }in yin magana ya }aryata zargin da ake yi masa.

Ana]aukar jawabin wanda ake tuhuma a tsanake. Idan wanda aka kulle bai iya karatu da rubutu ba, to tilas ne a sami mai yin tafinta. Ana rubuta jawabin da ingilishi ne, ana kuma yin tafintarsa a cikin harshen da wanda aka kulle yake ji kafin ya dangwala yasantsa a kan jawabin.

'Yancin kada a kulle mutum na tsawon lokacin da ya wuce, adadin lokacin laifin: sashe na 35 (1) (f) na kundin Tsarin Mulki.

Ba za a ci gaba da tsare mutumin da ake zargi har na tsawon lokacin d aya wuce tsawon adadin hukuncin laifin. Yana da kyau a nemi shawar lauyoyi a kan irin wa]annan bututuwa domin a tantance ko wanda ake tsare da shi ya wuce tsawon lokacin irin wannan laifin.

‘Yancin ha}}in]an adam: Sashe na 34 na Kun]din Tsarin Mulki.

Kundin tsarin mulki ya shimfi]a cewa babu mutumin da za a gana wa azaba ko a ci zalinsa. Saboda haka ya sa~a wa doka idan 'yan sanda suka doki mutum ko suka yi masa barazana.

'Yancin iko da kai: sashe na 35 na kundin Tsarin Mulki.

Kowanne mutum yana iko da tunaninsa da zancensa da

kuma walwalarsa ba tare da wani tarna}i daga wani mutum ko wata hukuma ba.

'Yancin beli: Sashe na 35 (4) na kundin Tsarin Mulki.

Duk wanda aka kulle yana da 'yancin a sake shi a bayar da belinsa ba tare da wani shara]i ba, ko kuma da sharadi kamar a ce za a bu}aci ganin sa a Kotu ko kuma a ofishin 'yan sanda a duk lokacin da aka bu}aci haka.

'Yancin a biya mutum diyya kuma a ba shi ha}uri domin kamawa ko kullewa bisa kuskure.

Doka ta ba wanda aka tsare damar ya nemi a biya shi diyya kuma hukumar da ta sa wannan kamawa ko tsarewa bisa kuskure ta nemi gafararsa.

'Yancin a gurfanar da mutum a Kotun da ta dace a cikin lokaci: Sashe na 35 (4) da na (5) na kundin Tsarin Mulki.

Duk wani wanda aka kama yana da 'yancin a yi masa shari'a ba tare da ~ata lokaci ba ko kuma tilas ne a sake shi. Wasu }aidojin da lallar 'yan sanda su yi la'akari, da su a ofishin 'yan sanda sune;

? Ya sa~a wa doka ']an sanda namiji ya shiga sashen da ake tsaron mata, sai fa idan yana tare da 'yarsanda (mace)

? Ya sa~a wa doka 'yan sanda su auki kayan mutane irin su waya da ku]i ko takardu ba tare da bayar da takardar sheda ba ya sa~a wa doka]an sanda ya nemi duk wani irin cin hanci daga wanda ake zargi. Idan haka ya faru a kai {arar maganar da sunan jami'in da ya yi laifin ga 'yan sanda ko al}ali ko wata }ungiyar kare yanci.

? Tilas ne a bar wa anda aka kulle ana zargi su riga

ganawa da yan'uwansu, kuma su ri}a samun abinci da magani.

7. Kai {ara

Abubuwa da dama na iya tilasta a kai {ara a ofishin 'yan sanda. Dacewar inda za a kai {ara ya danganta ne da inda ake zargin an yi laifin, da kuma wanda ya yi shi. A yayin da ake yin koke a rubuce, ita {ara ana iya yin ta da baki ko a rubuce ta yin la'a}ari da abin da ake so a yi bayani a kai.

Za a rubuta duk wani koke ko {arar wadda ta shafi wani abu abin da]an sandan da ke aiki a ofishin ya yi ga Difio wanda ke kula da ofishin. Alhali za a rubuta {arar da ta shafi dukkan 'yan sandan ofishin ko na shiyyar zuwa ga Kwamishinan Yan Sanda na Jiha.

Ana iya samun lokuttan da kai da wanda kake karewa za ka ji ba ka ji da]i ba, ko ba ka gamsu da yadda 'yan sanda wata jiha suke tafiyar da aikin ba, kuma ka ji kana son ka rubuta koke, ko ka kai {ara. A irin wannan hali, za ka rubuta koken ka ne ga Mataimakan Sufeto Janar mai kula da shiyyar da wannan jiha ke ciki, ko kuma kai tsaye zuwa ga Sufeto Janar. Sai dai lallar a kodayaushe a ri}a la'a}ari da batun da za a yi koke a kai. Alal misali, idan 'yan sanda sun ji wa mutumin aka kuma ko aka kulle rauni, to sai a kai wannan {arar wani ofishin 'yan sandar. Tilas ne a ha]a rahoton da bayanin likita da hotunan raunin da aka ji a lokacin da yake tsare.

A kuma lura, ana iya rubuta koke da {ara zuwa ga }ungiyoyin kare ha}}in]an adam irin su Human Rights Commission.

BABI NA BIYU

Taimaka wa mata a Kotu

I. Tsarin Kotuna.

Kundin Tsarin Mulki na Nijeriya na 1999 ya bayar da damar a kafa Kotuna a Nijeriya a babinsa na 7, kamar haka;

1 .

Kotun Koli na Nijeriya

2. Kotun [aukaka {ara
3. Manyan Kotunan Tarayya

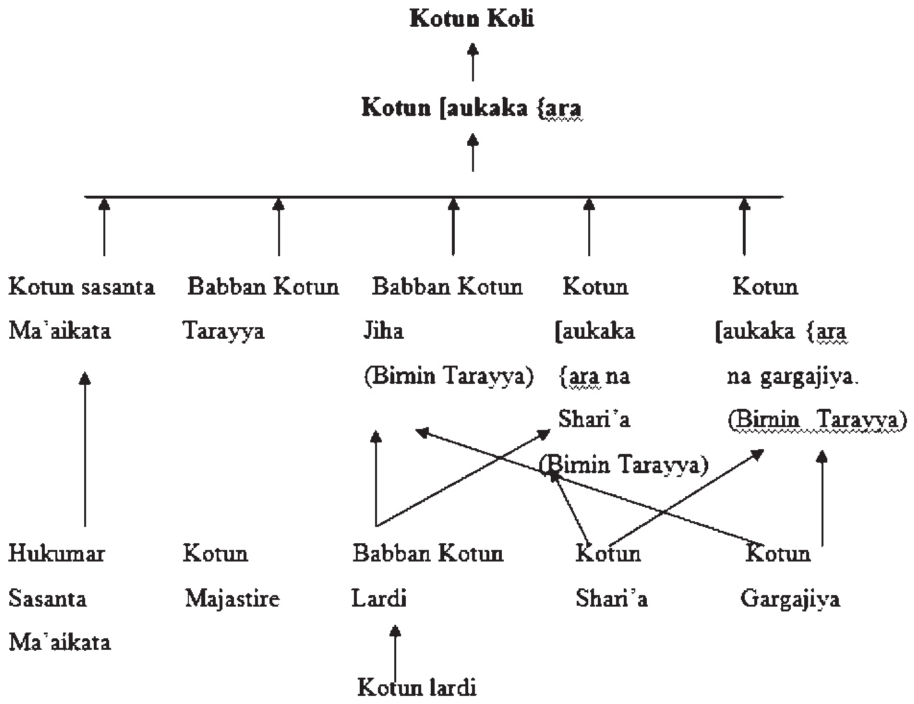

Kotunan }ananan Yara.

An kafa Kotunan Kananan Yara a }ar}ashin dokar }ananan yara da matasa da ake da ita a kowacce jiha ta tarayya.

An kafa Kotunan domin sauraren {ararrakin da suka shafi yara da matasa da kuma yanke hukunci. Majastire da wasu da hukuma ta na]a ne ke sauraren tuhumar da ake yi wa yara da matasa. Kowace Kotun majastire, tamkar Kotun }ananan yara ce, kuma majastire na iya zama Kotun }ananan yara ya saurari {arar da aka kawo yara, kuma ya yanke hukunci, idan hukuma ba ta na]a wani ya shiga cikin {arar ba, ko kuma babu wanda ya zo cikin wa]anda aka na]a. Amma Kotu za ta yi shari'a a wani]aki ko gini wanda ya sha bamban da inda take yin shari'a, idan ana yanke hukuncin shari'ar yara.

Ana cewa Kotu na yin shari'a a sakaye idan an hana jama'a kallon yadda ake yin shari'ar.

Ikon Kotu.

Kotu na kula da al'amarin ba ma masu laifi kurum ba, a'a har ma da abin da ya shafi }ananan yara wa]anda ke bu}atar kula da tsaro irin su, marayu da marasa gidaje, da wa]anda masu kula da su ke cin zalinsu, da kuma wa]anda iyayensu ke kulle. Ba a ta~a kulle yaro ko]an matashi. Amma ana iya samun sa da yin laifi. Kotu za ta yanke hukunci ne ta sallame shi ta sa a rika sa ido a kansa.

Haka ma Kotu na iya bayar da umurnin yadda za a ladabtar da shi, a dam}a shi a hannun wani]an'uwa ko wani mutum da ya dace, ko wata hukuma ko kuma gidan ajiye kangararrun yara. Ana iya bayar da umurnin a yi wa yaron bulala ko a ci shi tara Kotun yara na da ikon ta ladabtar da yaran da iyayensu suka ce ba su jin magana ko sun fi }arfinsu.

Kotunan Lardi

A jihohin Nijeriya ta Arewa kurum ake samun wa]annan, kuma akwai su a duk fa]in kowace jiha. Babban Alkalin jiha ne ke da ikon kafa su.
Akwai nau'o'in Kotunan lardi iri hu]u;

1. Babban Kotun Lardi
2. Kotun Lardi mai daraja ta 1
3. Kotun Lardi mai daraja ta 2
4. Katun Lardi mai daraja ta 3

Kotun Lardi ya }unshi Al}alin Kotun Lardi ne ko dai shi ka]ai ko kuma shi da wani ko wasu mutane wa]anda suka san al'adun jama'ar. Ita wannan Kotu wada mutum]aya ke tafiyar da ita yawanci tana }ar}ashin shugabancin al}ali ne, wanda yake yana da ilimin shari'a. Kotunan da suke da al}alai da dama, suna yanke hukunci ne a kan batutuwan da suka shafi shari'a da al'adu. Irin wa]annan Kotuna wa]anda al}alai ne ke shugabantar su, suna bu}atar a}alla mutane uku kafin su yi hukunci.

Ikon Kotun

Kotun na yanke hukunci a kan shari'ar da ta shafi mu'amala da dokoki na gargajiya da kuma al'adun shiyyar.

An ba ta ikon yin dokoki a kan;

1. Dokoki da hukunce-hukunce da umurni na yankin
2. Al'amurran da suka shafi aure, da wa]anda suka ji~anci ma'aurata a }ar}ashin tsarin dokokin gargajiya da al'adunsu.
3. Batutuwan da suka shafi ha}}in kula da yara, a }ar}ashin tsarin dokokin gargajiya da al'adunsu.
4. Hukunci a kan basussuka da neman diyya
5. {arar da ta shafi gadon dukiya da kula da ita a }ar}ashin tsarin dokokin gargajiya da al'adunsu.
6. Karar da ta shafi mallakar fili a }ar}ashin tsarin dokokin gargajiya da al'adunsu.

Babban Kotun Lardi yana da iko marar adadi a kan wa]annan batutuwa, amma sauran }anana Kotunan lardi ikonsu ta}aitacce ne. Ga yadda ta}aitawar take.

1. Kotun Lardi mai daraja ta 1 N2,000
2. Kotun Lardi mai daraja ta 2 N 500
3. Kotun Lardi mai daraja ta 3 N 200

Babban Kotun Lardi yana da iko marar adadi a kan shari'ar da ta shafi laifi, sai fa a kan al'amurran kisan kai.

Nau'in Kotu	Adadin Shari'a	Adadin Tara
Kotun Lardi mai daraja ta 1	Shekara 5	N 1,000
Kotun Lardi mai daraja ta 2	Shekara 3	N 600
Kotun Lardi mai daraja ta 3	Wata 9	N 100

Ana [aukaka {ara ne daga Kotu mai daraja ta 1 da ta 2 da ta 3 zuwa ga Babban Kotu Lardi, kuma daga Babban Kotun Lardi zuwa ga Kotun [aukaka {ara na shari'a ko na gargajiya, ko Babban Kotu.

Kotunan Gargajiya

Ana kafa ma fi yawansu ne a jihohin kudancin Nijeriya, ta bin umurni ko dokar da Babban Al}ali ko Babban jojin jiha ya bayar ta yin la'akari da irin dokokin da ake da su a shiyyar.

Nau'o'in Kotunan Gargajiya

Kotun Gargajiya mai daraja ta 1

Kotun Gargajiya mai daraja ta 2

2Kotun Gargajiya mai daraja ta 3

Idan cikakken joji ne yake shugabantar Kotun gargajiya, to za a]aukaka {ara ne kai tsaye zuwa ga Babban Kotu, amma idan shugaban Kotun ba joji ne ba, to za a yi {arar ne ga Kotun da yake gaba da shi a daraja.

Ikon Kotu

Kotunan Gargajiya suna da ikon a kan dukkan 'yan Nijeriya, kuma suna iya yi wa duk wani mutumin da ya sa~a wa dokoki }ai'dojin shiyyar.

A zahiri, Kotunan Gargajiya suna da dama su yi hukunci a kan al'amurran da suka shafi mu'amala. Wa]annan kuwa sun ha]a da;

1. Kashe aure a }ar}ashin dokokin gargajiya
2. Raba dukiyar wanda ya rasu bai yi wasiyya ba a }ar}ashin dokokin gargajiya
3. Ikon rike yara a }ar}ashin dokokin gargajiya
4. Duk wani al'amari da ya shafi al'adu da]abi'un mutanen shiyyar.

Kotun na da ikon ta yi hukunci a kan laifuka wa]anda doka ta Kotun ta yi.

Kotunan Shari'a

Kotunan shari'a suna yin hukunci kamar yadda Mazhabar Maliki ta tsara a kan mu'amala da laifuka. Tilas ne al}alin ya zama Musulmi kuma ya mallaki]aya daga cikin wannan nau'o'in ilimin: Digiri a shari'a mai zurfafa wa a shari'ar musulunci, da kuma shekara biyu ta sanin makamar

aiki ko, difiloma a shari'a da ilimin lauya da kuma shekara biyar ta sanin makamar aiki, ko digiri a Larabci ko Addinin Musulunci da shekarar biyar ta sanin makamar aiki; Al}alan suna da mataimaka da ake kira Mufuti. Hukumar kula da al}alai ke na]a dukkansu. Harsunan Kotun su ne Ingilishi da Hausa. Al}alin Al}alai da sufetocin Kotunan shari'a su ne masu sa ido a kan Kotunan, kuma tilas ne su kasance musulmi.

Ana]aukaka {ara zuwa ga Kotun [aukaka {ara na shari'a.

Kotunan Majastire

Akwai Kotunan Majastire a dukkan jihohin Tarayya. Amma darajar Kotunan, da kuma irin ikonsu a kan yin shari'a, da yanke hukunci ya bambanta daga wannan jiha zuwa waccan.

Yawanci dai ana da nau'o'in Kotun Majastire iri bakwai kodayake ba a kowace jiha ake da su haka ba. Ga yadda suke cikin tsari bakwai.

1. Kotun Koli na Majastire mai daraja ta 1
2. Kotun Koli na Majastire mai daraja ta 2
3. Babban Kotun Majastire na 1
4. Babban Kotun Majastire na 2
5. Kotun Majastire mai daraja ta 1
6. Kotun Majastire mai daraja ta 2
7. Kotun Majastire mai daraja ta 3

Kowacce jiha tana }unshe da yankunan majastirori. Kodayake Majastire na iya samun ikon yin shari'a a ko'ina a jiha, sai dai ya fi yin ikonsa ne kurum a yankinsa. A jihohin kudancin Nijeriya, al}alan majastire suna yin shari'a a kan batutuwan da suka shafi mu'amala da kuma laifuka. Amma a jihohin Arewa majastirori suna yin shari'a ne kurum a kan laifuka. Idan sun yi hukunci a kan batutuwa na mu'amala ana kiran su da sunan Kotunan Lardi.

Duk da wannan iko na majastirori, ba su da ikon yin hukunci a kan manyan laifuka irin su kisan kai ko laifukan da ake yi masu hukunci da]aurin da ya wuce shekara 7, ko wanda ake yi wa tara wadda ta zarce N25,000, ko su yi hu}unci a kan fili wanda darajarsa ta wuce N2,000.

Ikon Kotunan Majastirori na yin hukunci a kan laifuka

Dukkan majastirori banda majastire mai daraja ta uku, suna da ikon su yi hu}unci a kan duk wani laifi banda laifin kisa.

Kotu	Hukunci	Tara
Babban Majastire	Shekara5	N1,000
Majastire mai daraja ta 1	Shekara 3	N 600
Majastire mai daraja ta 2	hekara 1½	N 400
Majastire mai daraja ta 3	Wata 9	N 200

Amma fa a lura, an {ara wa Majastirori ikon su yi tara fiye da haka a wasu jihohi.

Kotuna na Musamman

Ana kafa su ne domin biyan wata bu}ata, ba ana yin su ne domin su da]e ba. Dokar da ta kafa kowanne Kotu na musamman ita ce kuma ta ke fayyace dalilin kafa shi, da irin ikonsa.

Majalisar }asa ko ta jiha ko wata hukuma ce ke tabbatar da hukuncin da Kotun musamman ta yi.

Ana iya ganin misali daga Kotunan yin za~e na kwanan nan irin su, Kotun {arar za~en shugaban }asa, da Kotun {arar yan majalisar tarayya, da Kotun {arar gwamna da Kotun {arar yan majalisar jiha wa]anda aka kafa domin jin {ararrakin za~e.

Wasu Kotuna.

1. Kotun sojoji domin tabbatar da tarbiyya a tsakanin sojoji
2. Kotun shari'ar 'yan fashi da masu mallakar makami, domin yi wa 'yan fashi shari'a.
3. Kotunan sojoji na musamman domin yi wa wa]anda ake zargi da yin juyi mulki shari'a.
4. Kotunan sojoji mai yin shari'a a kan wasu laifuka wa]anda suka shafi yi wa tattalin arziki yankan baya kamar yadda Kotun ta tsara.
5. Kotun }ayyade ku]in haya da kwato gidajen haya domin sasantawa tsakanin masu gidajen haya da 'yan haya.
6. Kotun bakunan da suka dur}ushe domin yi wa turayen bashi

wa]anda ake zargi da yi wa bankuna zagon }asa ta }in biyan bashi. Sai dai a lura fa tun zuwan mulkin farar hula a Nijeriya an shafe ma fi yawan wa]annan Kotuna na musamman an mi}a aikinsu ga Kotuna na ha}i}a.

Kotun [aukaka {ara na Gargajiya.

Kotun [aukaka {ara na gargajiya na }ar}ashin Shugabancin. Shugaba da kuma sauran al}alai kamar yadda majaslisar jiha ta tsara. Tilas ne al}ali Kotun ya zama yana da zurfin ilimin da majalisar jiha ta bu}ata, kuma ya kasance ya san dokokin al'adun mutanen. Al}alai uku sun isa Kotun ta yi zamanta. Kotun na bayar da shawarwari a kan matsalolin da suka shafi mu'amala ta fuskar al'ada.

Kotun [aukaka {ara na Shari'a.

Kodayake dai a yanzu an fi samun Kotunan shari'a a jihohin Nijeriya ta Arewa, kowacce jiha na iya kafawa. Al}ali shi ne ke shugabantar Kotun]aukaka {ara na shari'a. Tilas ne al}ali ya mallaki takardar shedar karatu na fannin shari'a da jihar ta amince da ita. Kuma tilas ne al}ali ya kasance ya yi wannan ilimi a}alla shekara goma da ta wuce, ko kuma ya gogu a sanin shari'a na shekara da shekaru. Kotu ta kammala a duk lokacin da aka sami al}alai uku. Kuma tana da damar ta saurari {ararraki daga manyan Kotunan Lardi a kan shari'a da suka shafi mu'amala.

Babban Kotun Tarayya.

Wannan Kotun ta al}ali]aya ce, wanda tilas ya zama joji ne mai ilimin lauya na a}alla shekara goma.

Ana [aukaka {ara daga wannan Kotu zuwa ga Kotun [aukaka {ara, sai kuma Kotun {oli.

Kotun Sasanta Ma'aikata

An kafa Kotun ne a }ar}ashin dokar sasanta husuma tsakanin ma'aikata domin ta yi maganin sa~ani tsakanin ma'aikata da shugabanni.

Sa~ani tsakanin ma'aikata shi ne duk wata husuma tsakanin wa]anda

ake yi wa aiki da masu yin aikin ko ma'aikata. Tana maganin gardandami ne a kan batun]aukar aiki, da sallama daga aiki da kuma halin da wurin yin aikin yake ciki.

Yarjejeniya ita ce duk wani abu da aka tsaya a kansa a rubuce tsakanin

1) Wanda ake yi wa aiki ko wa]anda ake yi ma wa, ko hukumar da ake yi ma wa ko kuma wasu wakilan masu yin aikin.
2) Wakili (Mutum)]aya ko fiye da haka na }ungiyar ma'aikata, ko kuma duk wani wanda aka na]a a matsayin wakilin ma'aikata.

Kotun tana da 'yanci da iko ta yanke hukunci domin a samu a daidaita. Haka kuma tana da iko ta yi magana a kan abin da ake nufi a kan;

1. Yarjejeniyar da aka amince
2. Hukuncin da hukumar sasantawa ko kuma ita Kotun ta yi
3. Ka'idojin da aka shimfi]a wa]anda za a yi amfafni da su mai sasantawa ya warware husuma.

Hukuncin da Kotun ta yanke ya zartu, amma ana iya [aukaka {ara a Kotun [aukaka {ara, a duba a gani ko an saba wa wani sashe na 4 na dokar Kundin Tsarin Mulki. Ana iya taimaka wa Kotun da }arin al}alai ta yin la'a}ari da dokar da ta kafa Kotun idan shugaban }asa ya so yin haka.

Kotun [aukaka {ara

Wannan Kotu daga ita sai Kotun Koli. Duk hukuncin da ta yi ya shafi dukkan sauran Kotuna idan banda Kotun Koli.

Al}ali uku ne ke yin hukunci a wannan Kotu. Amma al}alai biyar ne ke zama a yi shari'a a Kotun idan batun da ake tattaunawa ya shafi yi wa kundin Tsarin Mulki fassara ko tawili.

Kotun na da iko ta saurari duk wata {ara daga dukkan Kotunan da ke }asa da ita, ta kuma yanke hukunci.

Kotun Koli ta Nijeriya, (sashe na 230) ita ce Kotu ma fi girma a Nijeriya. Kuma duk hukuncin da ta yanke ya zauna kuma ya shafi dukkan Kotuna. Tana da Al}alai biyar ne (ma fi }aranci).

Al}alai bakwai ne ke yin hukunci idan Kotun na shari'a a kan abin da ya shafi yi wa Kundin Tsarin Mulki fassara ko kuma an [aukaka {ara a kan

wani hukunci da ta (riga ta) yanke. Babban jojin Nijeriya ne ke shugabantar Kotun, kuma tana da joji har goma sha biyar. Tana sauraren {ararra}in da suka fito daga Kotun [aukaka {ara.

2) Sassa Kotu da Ma'aikata

Bayan cewa Kotu wuri ne da ake warware gardandami na shari'a, to kuma wuri ne da ake yin wasu abubuwan. Wasu sassa daban ne ke yin wa]annan ayyuka, a Kotu, wa]anda aka]auka aiki domin yin ire-iren wa]annan ayyuka

Wa]annan sassa su ne kamar haka:

? Sashen Magatakarda

? Sashen Mulki

? Sashen Kudi

? Sashen Tsare-tsare da bincike da kuma }ididdiga

? Sashen duba kotuna

Sai dai sashen da ya fi muhimmanci mu a wajenmu, shi ne sashen magatakarda. Magatakarda shi ne shugaban wannan sashe, kuma an raba sashen ne gida biyu; sashen shigar da {ara da sashen bin diddigi.

Sashen shigar da {ara, shi ne wajen da ake kar~ar takardu da ajiye su da kar~ar satifiket da takardun rantsuwa da takardun sammci da kuma tsara ayyukan da aka yi.

Sashen bin diddigi shi ne ke kula da dukiyar da mamaci ya bari. Sashen ne ke lura da dukkan dokokin da suka shafi al'amarin kamar batun wasiyya wadda sai an yi la'a}ari da ita kafin a raba gado. Aikin wannan sashe ya ha]a da gano sahihancin wasiyya. Jam'in bin diddigi ne shugaban wannan sashe.

Sashen Mulki - Wannan sashe ne ke kula da yadda ake tafiyar da ayyukan yau da kullum na Kotu. Sashen ne kula da aikin dukkan ma'aikatan wurin. Darakta ne shugaban sashen.

Sashen Kudi - Wannan yankin shi ne ke lura da ku]in Kotun da kuma adana bayanan yadda aka kashe su.

Sashen tsare-tsare da bincike da kuma }ididdiga - Wannan wurin ne ke kula da yin bincike da tsare-tsare a cikin farfajiyar Kotun.

Sashen duba Kotuna Wannan Sashe ne ke na]a joji na Kotunan lardi da kuma duba aikinsu.

Kowacce kotu tana da magatakarda ko akawu, wanda shi ne ke adana dukkan shari'un da za a yi, kuma shi ne zai fa]i shari'ar da za a yi da zarar lokacin yin ta ya yi. Haka kuma shi ne ke rantsar da wa]anda ake zargi da shaidunsu.

Wasu Kotuna suna da tafintoci wa]anda ke taimaka wa wa]anda ake zargi idan akwai matsalar fahimta.

Tsarin Ma'aikatan Kotu

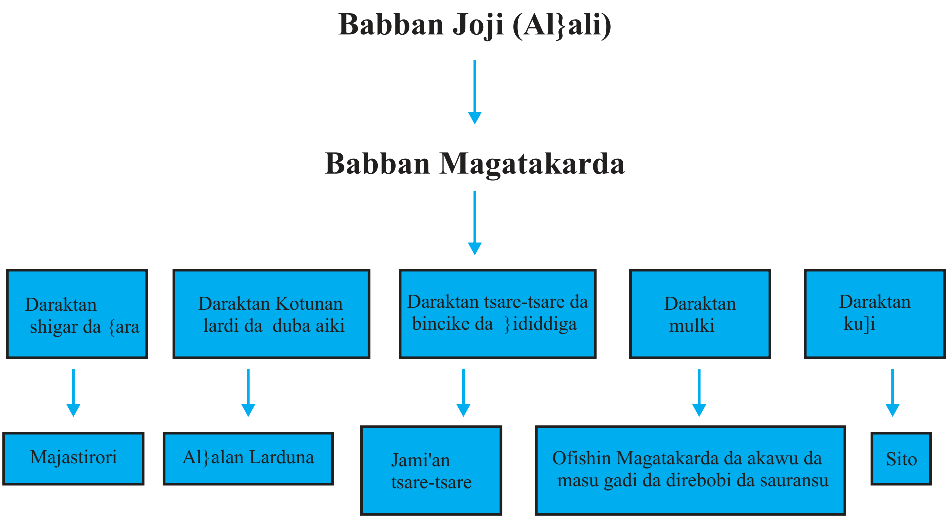

3) Sashen Magatakarda

A Nijeriya dukkan Kotu suna da sashen Magatakarda. Sashen Magatakarda shi ne waje na farko da mai shigar da {ara zai fara zuwa. Wannan sashe tamakar shi ne cibiyar tsarin shari'a na Nijeriya. Kusan bai yiwuwa a iya tafiyar da (tsarin) shari'a ba tare da sashen Magatakarda wanda ya san aikinsa ya san bakin-zaren kuma ya iya aikin, ba.

Sashen yana da jami'a wa]anda ke kula da aikin rubuta }ara, da adana takardu da tsara su.

Kowanne Kotu a Nijeriya yana da tsarin darajar ma'aikatansa. Ma'aikaci na }oli shi ne magatakarda. Shi ne wanda ke iya cewa wani abu a kan sashen. Shi ne mai kula da dukkan abin da aka yi, haka kuma shi ne babban akawun sashen. Dukkan sauran ma'aikatan sashen a }ar}ashinsa su ke.

Sashen Magatakarda yana da sassa biyu; sashen shigar da {ara da kuma na bin diddigi.

Shugaban sashen shigar da {ara shi ne mai alhakin kula da adana bayanai, da amsar takardun bayanai da tace su da tabbatar da sahihancin takardun da za a adana, da harha]a bayanai, da kuma rantsar da masu }ara.

Shugaban sashen ne zai tabbatar da sahihancin takardu, ko takardun Kotu wa]anda aka kawo domin a adana, daga nan sai a biya ku]i wajen akawu, wanda shi kuma zai bayar da rasi]in ku]in da aka biya. A ma fi yawan Kotuna, ana yin ofishin akawu kusa da ofishin magatakarda. Daga nan sai a tura takardun da aka bincika ofishin da za a yi amfani da su, shi kuma jami'in wannan ofis, zai adana su, ya kuma ba mai kara ko wakilinsa kwafe. Jami'in nan ne zai shirya takardar sauraren kara, kuma ya tabbata cewa mai kiran sammaci ya sanar da wa]anda shari'ar ta shafa.

Amma fa a lura, a }ananan Kotuna a inda ba a bin wa]annan dokoki na shaida da rubuce-rubuce sau da kafa, mai {arar da ba shi da lauya na iya bari magatakardan sashen shigar da {ara ya yi masa wa]annan rubuce-rubuce.

An sake raba sashen shigar da {ara zuwa sassan shari'a kan mu'amala da shari'a kan laifuka, daidai irin girman Kotun.

Magatakarda na sashen bin diddigi kuwa shi ne mai kula da takardun aiwatar da wasiyyar mamaci.

4) Sigar [akin Kotu

]akin Kotu wuri ne inda ake warware rigingimu na shari'a tsakanin masu husuma ta bin wasu hanyoyi. [akin Kotu yana da tsarin zama na musamman, ta yadda kowa akwai ind ake sa ran ya zauna.

Al}ali shi ne mai zama a kan wani dandali wanda ya fi kowa tsawo a]akin Kotu. Duk Kotu tana da Magatakarda, wanda a koda yaushe yake zama a gaban al}alai.

Ana da akwaku guda biyu a Kotu. Akwaku na dama da al}ali shi ne akwakun mai bayar da sheda. Amma a wasu Kotuna ana iya samun sa a hannun hagun al}ali. Shi kuma akwakun guda shi ne ake kira akwakun tarna}i. A cikin akwakun tarna}i wanda ake tuhuma yake tsayawa.

Wasu Kotuna ba su da wa annan akwatuna.

Sahu na farko a gaban magatakardan Kotu ana ke~e shi ne domin lauyoyi, kuma a ma fi yawan lokutta ana raba su da sauran jama'a. A Kotun Majastire alal misali, kujerun da ke gaban Magatakarda ana ke~e su ne domin 'yan sanda masu tuhuma, su kuma lauyoyi suna zama bayansu kai tsaye.

Manyan lauyoyi na Nijeriya su ne ke zama a sahun gaban da aka ware wa lauyoyi, alhali sauran lauyoyi na zama a sahu mai bi masa.

Sauran kujerun da sauran jama'a ke zama yawanci su ne a baya, ko kuma a gefen lauyoyi.

Sigar Jakin Kotu idan banda wanda aka ambata duk Jaya ne a ko'ina.

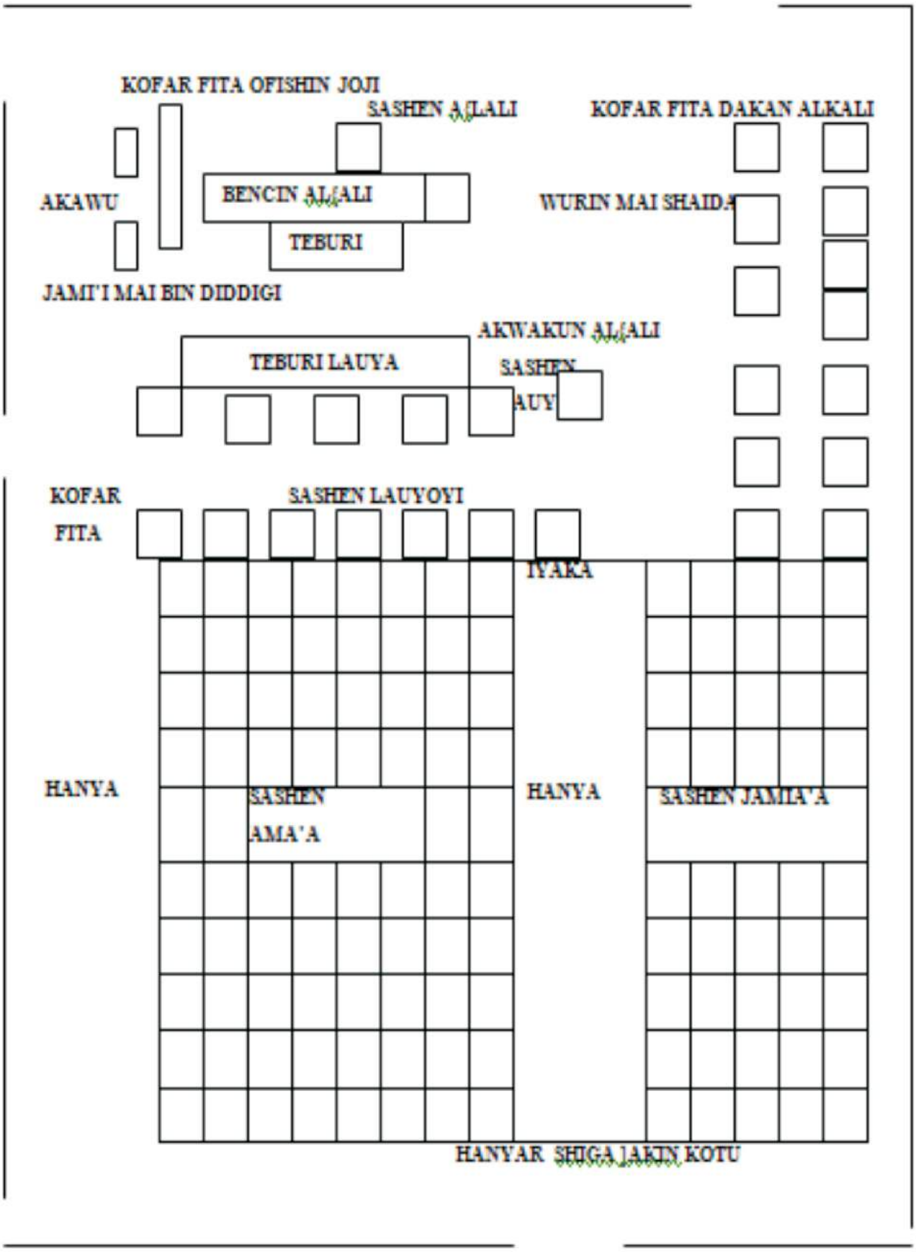

ZANE NA I:. Jakin Kotu

5) Yanke Hukunci

Yanke hukunci a Shari'ar Mu'amala

Ana fara shari'a da }arfe 9 na safe a Kotu, kuma ana so masu shigar da {ara su hallara a}alla minti 30 kafin lokacin.

Magatakarda ne ke bayar da sanarwar shigowar al}ali. A manyan Kotuna irin su Babban Kotu da Kotun [aukaka {ara ko Kotun Koli, al}ali yakan sanya ba}a}en kaya masu ratsin fari da hular gashi. Amma a kananan Kotuna kamar Kotun majastire da Kotun sardi da kuma na Gargajiya al}ali yana sanya ba}a}en kaya ne da zirin taye wanda ya dace. Buga }ota sau uku ita ce alamar da ke nuna al}ali ya kusa shigowa]akin Kotu, kuma ana sa ran duk wanda ke cikin Kotun zai mi}e tsaye. Da zarar al}ali ya shigo]akin Kotu, zai sunkuyar da kai wajen jama'a kafin ya zauna, su ma kuma ana sa ran jama'a za su yi masa haka. Magatakardan Kotu, wanda shi ne ke da takardun shari'un, zai dinga kiran shariun da za a yi, kamar yadda aka tsara su. Wa]anda aka ambaci shari'arsu za su nuna suna wurin ta amsawa, idan an kira sunansu. Ana so mai {ara ya tsaya a gefen damar al}ali, shi kuma wanda ke kariya zai tsaya a gefen hagu.

Ana umurtar shaidu su fita]akin Kotu su koma wani]aki idan za a fara bayar da shaida. Babu wani]akin a ma fi yawan Kotu, saboda haka ana sa ran shaidu su tsaya a waje kurum. Wanda zai bayar da shaida zai shiga akwakun shaida a dama da al}ali.

Kafin a yi shaida, sai mai shaida ya yi rantsuwa da Al}ur'ani ko Baibul cewa zai fa]i gaskiya. Mai {arar da lauya ke wakilta lauyan nasa ne zai fara yi masa tambayoyi.

Idan ya gama bayar da shaida, mai Kare kansa ko lauyansa na iya yi wa shaida tambaya.

Bayan yin tambayoyi, lauyan mai bayar da shaida na iya yin wasu tambayoyi domin {ara fayyacewa.

Da zarar mai {ara ya gabatar da {ararsa, sai wanda ake tuhuma ya fara nasa aikin ya fara da kiran shaidu, ya bi tsarin yadda mai {ara ya bi.

Bayan dukkan ~angarorin biyu sun gabatar da hujjojinsu, sai lauyoyinsu su yi wa Kotu jawabi a kan duk wani batu da yake da muhimmanci a wajen yanke hukunci. Idan wani lauya ba shi wakiltar kowa, duk da haka yana iya yin jawabi muddin dai ya gano la}anin {arar.

5856 Ana iya yanke hukunci nan take, ko kuma wani lokaci daga baya, amma dai bai wuce kwana 90 daga ranar da aka kammala jin ba'asin masu shari'ar.

Yanke hukunci a shari'ar laifuka

Tsarin iri]aya ne a shari'ar (da ta shafi) laifuka, sai wasu 'yan kananan bambance-bambance.

Al}ali zai yi shiga iri]aya, sai fa idan zai yanke hukuncin kisa ne. A wannan shari'a zai shiga jajayen tufafi kuma ya sa hular gashi.

Shari'ar laifuka tana fitowa ne daga hannun hukuma ta wajen 'yan sanda, ko kuma daga Jojin Ma'aikatar shari'a, a ma fi yawan lokutta. Magatakarda zai karanta wa wanda ake tuhuma laifinsa bayan an sa ya shiga cikin akwaku na gefen hannun hagun al}ali. Ana kyautata zaton wanda ake zargi zai amsa da cewa ya amince ya yi laifi ko bai amince ba.

Sai shari'a ta fara aikinta da kiran shaidu, wa]anda da farko tilas ne su yi rantsuwar cewa za su fa]i gaskiya. A }arshe idan shaidu sun gama bayar da shaida, lauyan mai kare mai laifi yana da ikon ya yi tambayoyi. Da zarar mai gabatar da {ara ya kammala sai shi kuma lauyan mai kare mai laifi ya gabatar da kariyarsa, ta bin irin wannan tsari.

Lauyoyin na sassa biyu za su yi bayaninsu a ta}aice, wanda lauyan mai kare wanda ake tuhuma yake farawa.

Al}ali zai jinkirta yanke hukunci wanda zai iya yi a duk lokacin da ya so a cikin kwana 90 bayan an gama jin ba'asin shari'ar. Haka ma al}ali na iya yanke hukuncinsa ba tare da yin dogon turanci ba. Wannan ya danganta da irin]aurin gwarman shari'ar.

Amma a tuna fa, tsarin yadda ake yin shari'a ta mu'amala ko laifuka a Kotu ya bambanta da irin tsarin yadda ake yin shari'a a kotu a inda ake bin shari'ar musulunci.

Shari'ar Musulunci da tsarinta.

Kotu na fara shari'a da }arfe 9 na safe, kuma ana sa ran dukkan wa]anda abin ya shafa za su hallara kafin al}ali ya iso]akin shari'a.

Za a buga }ofa sau uku, sai kuma magatakarda ya sanar da isowar al}ali.

Al}ali zai shigo]akin shari'a kuma ya sunkayar da kansa wajen jama'a, wa]anda su ma ake sa ran su yi haka. Magatakarda zai karanto shariun da ake da su, su kuma wa]anda abin ya shafa za su nuna suna nan, ta hanyar amsawa da zarar an kira sunansu. A }a'ida al}ali zai nemi mai gabatar da {ara ya yi bayaninsa gwari-gwari ba tare da hausa mai]aurin gwarmai ba.

Ana son mai gabatar da }ara ya yi bayaninsa a ta}aice, a fayyace. Idan {ara ta shafi fili ne, ana so mai gabatarwa ya yi bayani a inda filin yake, ya fa]i girmansa da iyakarsa. Idan dabbobi ne, tilas ya fa]i adadinsu da kuma duk wani bayani a kan siffarsu. Duk mai {arar da ya kasa ya yi bayani dalla-dalla a kan abin da yake i}irarin nasa ne, ta yadda zai kore duk wani shakku a kan abin da ya ce, to za a yi watsi da {ararsa ko a soke ta.

A duk lokacin da mai {ara ya kasa yin bayani mai ma'ana, al}ali zai tambayi wanda ake zargi, ko ya amince da abin da aka ce. Wanda ake zargi na iya cewa ya amince]ari bisa]ari ko kuma ya yarda da wani jawabin ko kuma ya }aryata. Idan ya ga dama ma yana iya kame bakinsa ya yi shiru.

Idan wanda ake tuhuma ya amsa laifinsa, kuma shari'a ta tabbatar cewa lafiyarsa lau, sai Kotu ta yanke hukunci ta goyi bayan mai {ara, muddin an ba wanda ake tuhuma damar ya yi }arin bayani. Idan kuwa wanda ake tuhuma ya }i cewa }ala, ko ya yi bayani a kan zargin da ake yi masa, to sai al}ali ya]auka cewa wannan shiru da ya yi alama ce ta amincewa da laifi. Daga nan sai a yi hukunci a goyi bayan mai {ara, ba sai ma an bu}aci mai {ara ya yi rantsuwa ba.

Idan wanda ake tuhuma ya }aryata zargin da ake yi masa, sai al}ali ya duba jawabin mai {ara domin ya gane wane ne ya fi cancanta ya zama mai {ara, kuma wane ne ya cancanci a tuhuma. Bayan wannan sai al}ali ya umurci mai {ara ya kawo shaidunsa, wa]anda za a ri}a shigo da su]akin shari'a]aya bayan]aya. Tilas ne shaidu su zama sun mallaki wa]annan sifofin (i) manya (ii) musulmi (iii) maza (iv) hankali (v) yaya (vi) kuma ba a ta~a daure su ba, kuma ba su yin wata shirka.

Wanda ba musulmi ba yana iya bayar da shaida a kan abin da ya shafi wata }warewa. Su ma mata suna iya bayar da shaida a akn abin da ya shafi mata kamar batun ciki. Shaidar mata biyu ta wadatar mai shari'a ya yanke hukunci.

Idan mai yin shaida ya bayar da shaida }wa}}wara, sai al}ali ya kyale wanda ake tuhuma ya yi masa tambayoyi Shi ma mai yin {ara na da ikon ya yi wa shaidunsu tambayoyi. Haka ma mai yin shaida ya sami damar kare bayaninsa idan wanda ake tuhuma ya iya rusa shaidar masu {ararsa, to sai a yi watsi da wannan shaida. Idan kuwa bai iya yin haka ba, to shaidar ta zauna.

Mutum na iya }alubalantar shaidar masa tuhumarsa ta cewa mai shaidar]an'uwan mai {arar ne, ko kuma akwai surukutu a tsakaninsu, ko kuma ya kawo wasu dalilai da za su sa a yi watsi da shaidar a tsarin shari'ar musulunci.

Idan al}ali ya gamsu cewa mai {ara ya tabbatar da {ararsa ta hanyar kawo shaidu maza guda biyu wa]anda ba su da ko }warzanen wata illa, ko kuma ya kawo shaida]aya namiji da mata biyu, ko shaidu mata biyu a shari'ar da suke da iliminta, to sai al}ali ya yanke hukunci ya ba mai {ara gaskiya.

Idan mai {ara ba shi da shaidu, sai al}ali ya nemi wanda ake zargi da ya rantse cewa ba shi da laifi za a yi watsi da shari'ar, kuma a sallami wanda ake zargi da zarar ya yi rantsuwar. Amma idan wanda ake zargi ya }i ya rantse, ko ta ki ta rantse, kuma sai mai {ara ya amince ya rantse, to za a kama wanda ake tuhuma da laifi.

6) HUKUNCI

Ma'anar hukunci - hukunci shi ne matsayar da Kotu ta kai a }arshen sauraren {ara, kuma tilas ne a bi umurnin.

Ana sa ran al}ali ya yanke hukuncinsa da zarar masu shari'ar sun gama yin bayanansu. Sai dai yana iya jinkirta yin shari'a har zuwa lokacin da ya so. Idan haka ya faru, to za a aika wa wa]anda shari'ar ta shafa da sanarwa a kan ranar da za a yanke hukunci. A }a'ida ana sa ran al}ali ya yi shari'a cikin kwana 90 da gama jin bayanai.

Muddin an yanke hukunci to ya tabbata kuma ya zauna sai idan an]aukaka }ara.

Sifofin sahihin hukunci

1) Tilas ya zama an tsara shi a rubuce. Ana sa ran kowacce Kotu ta yi jawabinta a rubuce, ba da baka ba.
2) Dole ne a yi jawabin a]akin jama'a
   ]akin jama'a na nufin wurin da mutane za su iya shiga. Duk wani hukuncin da aka yi a]akin al}ali, ko da kuwa an yi shi a gaban jama'a ba za a amince da shi ba.
3) Tace dukkan shaidu Dole ne duk wani hukunci ya nana cewa an warware dukkan matsalolin da aka gabatar. Tilas ne hukuncin ya gwada al}ali ya yi la'akari dukkan shaidun da aka gabatar.
4) A ta}aita hukunci a kan batutuwan da aka yi da kuma bu}atun da aka nema. Kotu ba za ta ba mutum abin da bai tambaya ba.

7) [aukaka {ara

[aukaka {ara shi ne neman wata Kotu wadda ta fi wadda ta yi shari'a girma ta duba hukuncin da Kotun ta yanke. Babbar Kotun za ta duba }a'idojin da {aramar Kotun ta bi domin ta gane ko an yi hukuncin da ya dace. Ana iya samun wannan ma'anar a cikin littafin Okedoyin V. Orowolo na shekarar 1989. 4, NWLR. shafi na 211.

An]auka cewa]aukaka {ara ci gaba ne da shari'ar farko. Ba sabuwar shari ce ba.

Kotunan]aukaka {ara su ne; Kotun Koli da Kotun [aukaka {ara, da Babban Kotu (na Tarayya da na jiha da kuma na Abuja) da Kotun [aukaka {ara na Gargajiya na jiha da kuma Kotun [aukaka {ara na Shari'a na jiha.

Wa]annan su ne ka]ai manyan Kotunan da hukuma ta amince da su a Nijeriya kamar yadda aka tsara a sashe na 6(3) da kuma sashe na 5 na Kundin Tsarin Mulkin 1999.

Kotun koli ita ce Kotu ma fi girma kuma ta }arshe a wajen]aukaka {ara. Sai dai akwai wani }aulani musamman a kan {arar za~e, a inda [aukaka {ara ke dakatawa a Kotun [aukaka {ara. Tsoma bakin da shugaban }asa ko mataimakin shugaban kasa kan yi a harkar shari'a, wani abu ne

wanda ba kasafai akan yi shi ba.

Kotun [aukaka {ara, na sauraren {ararraki daga Babban Kotu (na tarayyaa da jiha da kuma Birnin Tarayya) da kuma Kotunan Shari'a (na jiha da kuma na Birnin Tarayya).

Kotun [aukaka {ara na Gargajiya na jiha da kuma Kotun [aukaka {ara na Shari'a suna yin shari'a ne, na farko a kan gargajiya, na biyun a kan shari'a.

Ana samun Kotunan Gargajiya akasari a jihohin kudu. Manyan Kotuna (na tarayya da jiha da kuma Birnin Tarayya) suna sauraren kara ne daga Kotuna irinsu wato Kotunan Majastire da Kotunan Lardi da kuma Kotunan Yanki.

Yana da kyau a lura cewa]aukaka {ara na iya zama a kan shari'ar laifuka ko ta mu'amala. A }aida Kotun [aukaka {ara tana duba dukkan tsarin da aka bi aka yi hukunci har da irin hukuncin nan wanda za a yi shari'a a kan wasu batutuwa, amma a ce a koma Kotu ta warware sauran matsalolin.

Dokoki da }a'idojin da ke yi wa]aukaka }ara jagora suna nan a cikin kundayen da suka kafa Kotunan]aukaka }ara.

Banda wa]annan, wasu dokokin da suke yi wa]aukaka {ara jagora sun ha]a da;

1) The criminal procedudre code/Act for the Southern and Northern States respectively

2) The constitution of the Federal Republic of Nigeria 1999

3) The Civil procedure Rules

Yadda ake [aukaka {ara.

Fara [aukaka {ara.

Duk wata {ara da za a]aukaka a kan wata shari'a da wata {aramar Kotu ta yi ana fara ta ne da bayar da sanarwa cewa za a [aukaka {ara, wadda mai]aukakawar ke yi a {aramar Kotun cikin kwana 30 da yin shari'a kuma a sanar da dukkan wa]anda]aukaka {arar ta shafe a cikin wannan lokaci. Ana yin sanarwar [aukaka {arar a cikin wani fom da aka tsara. Idan shari'ar ta mu'amala ce, za a yi ta a form 107. Idan kuwa shari'ar laifi ce, za

a yi ta kamar yadda doka ta shimfi]a. Idan mai [aukaka {ara na }orafi ne kurum da wani sashe na hukuncin, to sai sanarwar [aukaka {ara ta yi magana a kan wannan ~angaren. Idan kuwa ba haka ba, sai [aukaka {ara ya yi bayani a kan shari'ar baki]ayanta.

Bayanin hukuncin da aka yi

Wannan aiki ne na Magatakardar {aramar Kotu wanda kuma sai da ku]i ake yin sa. Shi ne ke shirya wannan bayani cikin wata uku da yin shari'ar. Magatakardar {aramar Kotu zai aika wa m
Magatakardar babbar Kotu kwafe na wannana bayani cikin kwana 7 da yin sa.

BABI NA UKU

Taimaka wa mata a kurkuku

1) Ha}}in 'yan jarun wanda tilas a kula da shi a kurkuku.

Kodayake 'yan jarun ba su da cikakken 'yancin da kundin tsarin mulki ya tsara, duk da haka tsarin mulkin ya kare su daga zalunci da gwale-gwale na daban. Wannan kariya na nufin 'yan jarun suna da ikon yin rayuwa mai kyau iya gwargwado. 'Yan jarun]in da aka tsare ba a riga aka yanke masu hukunci ba, suna da wani ha}}i da tsarin mulki ya shimfi]a. Dan }asa wanda yake tsare yana da ha}}i al'umma da Kotu su sa ido a kansa, tunda a tsarin doka ana]auka cewa suna da ha}}i iri]aya da na sauran 'yan }asa.

Sai dai abin takaicin shi ne mutane da dama da suke tsare, ba su san da wannan ha}}i ba. Mata wa]anda ba su da ilimi, kai hatta ma masu ilimin ba su san da wannan ha}}i ba. Ai hatta matan ma da kansu ya waye, suna samun wasu matsaloli saboda kasancewarsu mata sabili da wasu al'adu da]abi'u da suka yi }a}a gida.

Za a ga wannan a zahiri a kurkukun Nijeriya. Maza su ne ma fi yawa a cikin 'yan jarun, har ta kai hukuma ma ba ta damu da ta gina kurkuku masu ma'ana domin mata ba. Saboda haka ana kulle su a wasu wurare marasa tsari ko wani gini kwamacala ko wani]aki ra~a danni ga kurkukun maza. Wanda yin haka kuwa ya sa~a wa dokar }asa da tsarin bu}atan duniya.

Ga sunayen wasu daga cikin muhimman ha}}o}in da suka shafi mata wa]anda ke tsare masu jiran a yanke masu hukunci.

Ha}}i na 'yanci na sashe na 35 (1) na Kudin Tsarin Mulki na 1999, ya ce babu wanda za a hana 'yancinsa, sai an bi ta hanyoyin da doka ta tsara.

Ha}}i na a yi wa mutum shari'a cikin adalci kuma kan kari: Duk wani wanda aka tsare, to yana da yancin a yi masa shari'a cikin lokaci ko kuma a sake shi.

'Yancin a }addara cewa mutum ba shi da laifi : Sashe na 36 (5). Duk mutumin da ake tuhuma da aikata wani laifi, za a]auka ne cewa, ba shi da laifi har sai an tabbatar da laifinsa.

'Yancin ba za a hukunta mutum kan wani laifi wanda ba a rubuce yake ba Sashe na 36 (12) na Kundin Tsarin Mulki. Babu wanda za a hukunta ko a aure a kan wani laifi wanda babu wata sananniyar doka da ta rubuta shi.

Akwai yar jejeniya da duniya ta amince da ita a kan ha}}i da damar da mata ke da ita. Alal misali,

Yarjejeniyar ta hana a nuna wa mata bambanci
Wannan yarjejeniyar ta haramta a nuna wa mata bambanci ta fuskar siyasa ko tattalin arziki ko mu'amala ko al'adu da sauransu. Sai dai wannan yarjejeniya ba ta yi magana a kan matsayin mata da ke kurkuku ba. Ana iya]auka cewa wannan yarjejeniya ta shafi wannan yanci.

Yarjejeniya ta duniya a kan yancin mu'amala da siyasa
Wannan yarjejeniya ta yi tsokaci a kan 'yancin mata ta fuskar laifuka. Doka ta 6 ta ce kada a kashe duk wata mata mai juna-biyu.

Dokokin da suka yi mgana a kan kula da 'yan jarun, sun nuna irin muhimmancin da suka ba matsayin mata a }ar}ashin doka ta 53 (1 – 3).
2) A duk wani wuri da aka yi domin maza da mata, to lallai sashen da aka yi domin mata, ya kasance yana }ar}ashin kulawar jami'a mace mai mutunci wadda ita ce za ta kula da dukkan makullan wannan wuri.

3) Ba a yarda wani namiji ya shiga sashen da aka yi domin mata ba, sai fa idan wata jami'a mace na tare da shi.

4) Mata ne kurum za su kula da duba mata 'yan jarun. Kodayake ba a hana masu }warewa a wasu ayyuka shiga sashen da aka ke~e domin mata.

A zahiri dai mata na da 'yancin samun dukkan ha}}in da ake da shi ta fuskar siyasa da tattalin arziki da mu'amala da al'adu da sauransu.

Ma'aikata da matsayin jami'ai masu tarbar ba}i

Kowacce jiha ta Nijeriya tana da sashenta na ma'aikatan gidan jarun, wanda yake }ar}ashin kwanturola. A }ar}arkashin kwanturola akwai sauran ma'aikata a }ar}ashin sufarfanda.

Akwai wasu ma'aikatan a }asa wa]anda kowa na da irin nasa aikin.

Duk mutumin da zai ziyarci kurkuku zai hadu da jami'in da ke kula da shiga, wanda a kodayaushe yana a bakin }ofa. Shi ne mutum na farko da za a ci karo da shi. Shi ne mai sa ido a kan }ofa. Yana kula da shiga da fitar jama'a.

Haka kuma akwai jami'i mai kula da zuwan ba}i, wanda ke kula da littafin da ba}i ke sa sunansu da ajiye wayarsu da sauran kayansu. Gandirobobi su ne masu kula da 'yan jarun. Wa]annan jami'ar su ne masu fito da]an jarun a lokuttan shari'a ko ziyara. Haka kuma akwai }wararrun likitoci da nas wa]anda su ne ke da alhakin kula da lafiyar 'yan jarun da tsaftar muhallin.

Yana da muhimmanci ga mai ziyara ya lura cewa jami'in da ke kula da shiga da fitar ba}i da kuma mai kar~ar baki suna taka muhimmiyar rawa wajen yi wa ba}i jagora.

Dole ne dukkan ma'aikatan kurkuku (manya da }anana) su bi }a'idojin doka sau da }afa.

3) Ha}}in ziyara

Dukkan 'yan jarunk wa]anda ba a yanke wa hukunci, ba da wa]anda ake yi ma wa, suna da yancin da Majalisar [inkin Duniya ta tsara a kan yadda za a kula da su.

Tilas ne a ba]an jarun damar yin hul]a da iyalansa da abokai da lauyoyinsa da kuma ikon yin ba}i, ta yin la'akari da dokoki da tsare-tsaren, da hukuma ta sa, domin tabbatar da tsaro da bin doka Sashe na 12 na dokar gidan kurkuku ya yi bayani a kan nau'o'in masu ziyara (ba}i).

Ba}i na hukuma: wa]annan jami'an ma'aikatar shari'a ne 'Yankwamiti: Wa]annan manyan ma'aikatan gwamnati ne wa]anda ba ma'aikatar sashen kurkuku suke ba. Suna na damar su ziyarci kurkuku loto-loto su duba halin rayuwar da 'yan jarun suke ciki, kuma su bayar da shawara ta yadda hukuma za ta yi gyara.

Masu ziyarar sa kai: Akwai kuma wasu masu ziyarar masu suna masu ziyarar sa kai. A zahiri yana da muhimmanci idan }ungiyoyi masu zaman kansu da sauran }ungiyoyi masu kula da ha}}in jama'a suka sanar a kan burinsu na yin ziyara kafin su yi ziyarar.

4) Tattaunawa

Damar da 'yan jarun suke da ita na su kar~i ba}i daga gida da abokai da kuma lauyoyi ta sa kuma suna da damar a tattauna da su a kan shari'arsu kuma su rubuta wasu bayanan sirri. Saboda wannan, suna da bu}atar a ba su kayan rubutu.

Tattaunawa tsakanin]an jarun da lauyansa ko wani ba}o na iya faruwa a fili amma ba a kunnen ma'aikaci – ba. Yawanci a kan kai 'yan jarun ne wani }aton]aki taro, inda aka tanadi kayan tattaunawa.

5) Samun mai bayar da shawara kan shari'a

[an jarun wanda ke jiran a yi masa shari'a a kan laifin kisan kai, ko kuma ma wanda aka riga aka yanke wa hukunci, ana ba shi dama ya nemi a ba shi lauya na hukuma kyauta. Aikin hukuma ne ta bayar da lauya mai kariya , ga irin wa]annan 'yan jarun, wa]anda ba su da lauyoyi ko kuma wa]anda ba su iya samu. Al}ali na taka muhimmiyar rawar a gani domin suna iya gane irin wa]anda suka shiga wannan hali. Yawanci lauya mai kare ha}}in]an adam mai yin aikin sa kai na iya taimakawa.

6) Tsafta da kyakkyawan muhalli

Sashe na 12 na dokar kafa kurkuku ya kafa ofishin likita, kuma ya ba shi ikon ya kula da al'amarin da ya shafi kula da tsaftace kurkuku. Aikin jami'an kurkuku ne su samar da tufafi da mayafai ga 'yan jarun, kuma su tabbata cewa suna cikin muhallli mai tsafta.

7) **Kula da masu juna-biyu da masu jego**

Yarjejeniyar Majalisar Dinkin Duniya ta yi tanadi na musamman da ya shafi juna-biyu da haihuwa da kuma reno. Doka ta bu}aci a ba mata masu juna-biyu da masu jego wa]anda suke a kurkuku kayayyaki na musamman.

Ana so a kai mata 'yan jarun asibiti idan da hali a lokacin da za su haihu. Idan sun haifi yaya a kurkuku ta kada a ta~a rubutawa a satifiket]in haihuwa. Idan an }yale jarirai su zauna tare da iyayensu a kurkuku, to tilas a sami wajen renon jarirai wanda ke kar}arshin kulawar }wararrun ma'aikata. Dokar Majalisar Dinkin Duniya ta yi bayani dalla-dalla cewa lallai a ba mata masu juna-biyu kula ta musamman irin wadda ake ba mata a waje.

Akwai bambanci a kan tsawon lokacin da jarirai za su yi a kurkuku. A wasu }asashe ana barin masu jego su ri}e yaransu har sai sun kai wasu watanni. Wasu wata 18 wasu kuma shakara 2 zuwa 3, kafin a]auke jariran zuwa wani wuri.

8) Ciyarwa da kula da lafiya

Ana so hukumomin kurkuku su ba 'yan jarun abinci wadatacce kuma mai gina jiki sau uku a rana. Amma 'yan jarun masu jiran a yanke masu hukunci Na iya tsarawa a kawo masu abinci daga waje.

Doka ta tanaji cewa duk gidan kurkuku ya kasance a}alla yana da likita guda]aya wanda kuma ke da ilimin ciwon hauka. Za a ri}a samar da magani ne ta hanyar ha]in gwiwa da hukumar kula da kiwon lafiya ta al'ummar ko ta }asa. Kuma dokar ta {ara da cewa likitoci ne ke da ha}}in kula da (kiwon) lafiyar 'yan jarun ta jiki da ta zuci. Kuma lallai a kullu yaumin su duba lafiyar marasa lafiya.

Da]in da]awa, mutanen da aka same su da ta~in hankali, to ba za a kulle su a kurkuku ba. Sai a tsara yadda za a kai su asibitin mahaukata nan da nan. Ana iya ci gaba da yi masu wannan magani idan aka shirya da hukumomin da abin ya shafa ko bayan an sake su.

9) **Bayar da beli**

Nau'oin 'yan jarun wa]anda aka kira wa]anda ke jiran hukunci, tilas ne a ba su damar yin beli, wanda Kotu ce kurum ke bayar da shi.

Kotu na da ikon ta bayar da beli ko ta hana. Ikon bayar da beli ya danganta ga irin shari'ar.

Ikon Kotu na ta bayar da beli ya ta'alla}a a kan abubuwa biyu;

1) Irin Kotun da ake tuhumar mutum
2) Irin laifin da ake zargin mutum da yi.

Alal misali

Idan ana tuhumar mutum a kan aikata babban laifi wanda hukuncinsa shi ne kisa, to Kotun majastire ba za ta iya bayar da belin irin wannan mutum ba idan aka yi la'akari da sashe na 118(i) na DA da kuma na 341(ii) na CPC.

A tsarin CPC, wanda ake tuhuma na iya samun beli, sai fa idan hukuncin laifinsa ya kai]aurin shekara uku ko fiye da haka.

Haka ma mutumin da ake tuhuma da aikata babban laifi ba zai sami beli ba a Babban Kotu, sai fa idan akwai wasu dalilai na musamman da za su sa a yi haka.

Haka ma Babban Kotu na da ikon bayar da beli ga mutumin da laifinsa ba babba ne ba.

Ana iya neman yin beli a Kotu bayan an gurfanar da wanda ake tuhuma da baki (ba sai an rubuta ba) idan an yi la'akari da irin zargin da ake yi wa mutum. Da zarar an gurfanar da mutun kuma ya amsa cewa bai yi laifin ba, to lauyansa na iya neman a bayar da belinsa da baki, kafin a kammala shariar.

Amma idan wanda ake tuhuma ba shi da lauya, Kotu na iya ba wanda ake tuhuma beli idan aka shimfida wasu sharu]]a. Amma a zahiri ba a ba wanda ake tuhuma beli idan ba shi da lauya, sai fa idan laifin bai taka kara ya karya ba.

10) **Kokawa**

Sashe na]aya na dokokin kurkuku na shekarar 1947 ya amince da ha}}in]an jarun na ya koka.

Yana iya yin wannan koken ko ya rubuta shi ga masu ziyartar kurkuku irin su yan'uwansa da abokai da lauyoyi da jami'an ma'aikatar shari'a da 'yan kwamiti masu kawo ziyara ko kuma jami'in kurkuku.

BABI NA HUDU

Yadda ake shigar da {ara ta mu'amala ko ta laifi.

{arar Mu'amala

Ana iya cewa dokokin Kotu sun tanaji hanya hu]u ta yadda mai neman ha}}insa ta sharia zai iya amfani da Kotu. Wa]annan hanyoyi sun shafi dukkan Kotuna wa]anda ke yin sharia ta mu'amala. Hanyoyin su ne:

1) Ta yin amfani da sammaci: Ana yin sammaci ne idan wani ya koka, domin a bu}aci wanda ake zargi ya zo Kotu a wata rana da lokaci da kuma wurin da aka ambata, domin ya amsa tuhumar da ake yi masa a kan shari'a ta mu'amala. Ana yin wannan ne idan akwai musu a kan wani abu.

2) Ta yin amfani da sammacin yin bayani: Wannan sammaci ne ba irin sammacin da ake musu a kan wata shari'a ba. A nan ana neman a sami bayani ne a kan matsayin shari'a a kan wani batu, ba a kan musu ba.

3) Ta kokowa: Wannan cikakken bayani ne da mai yin {ara yake yi domin neman a biya masa bu}atarsa, kuma a bayyane ake yin sa. Ana yin irin wannan domin a nemi a raba jarin kamfani ko a kashe aure ko kuma warware matsalar za~e.

4) Ta yin sanarwa: Sanarwa ce a kan lokacin da za a fara wata shari'a. Alal misali idan aka nemi a dakatar da wani abu ko kuma an bayar da umurnin a yi wani abu, to tilas ne a yi sanarwa yadda kowa zai sani.

Daga cikin wa]annan hanyoyin, wadda aka fi bi ita ce ta yin amfani da sammaci. A zahiri ana bin sauran hanyoyin ne idan wata doka ta ce a bi su, ko kuma idan wani }arin bayani ake nema. A }ananan Kotuna inda ba a cika bin }a'idojin shari'a sau da }afa ba, ana shigar da {ara ne ta yin amfani da sammaci daga Kotu wanda mai {ara zai nemi a yi. Idan ya nuna haka ko dai a rubuce ko ya fa]a da baki.

Ha}}in Shari'a.

Ha}}in shari'a na nufin ikon da mutum yake da shi a shari'ance na ya kai }ara a Kotu. Tilas ne mai kai {arar ya nuna wa Kotu cewa yana da wata 'yar bu}ata ko ma mai dama, ko kuma ma yancin na ya kai {arar wanda ya kai, kuma abin da wanda ya kai {ara ya yi ya shafi wannan bu}ata tasa. Idan an kasa a nuna irin bu}atar, to za a yi watsi da {arar.

Ikon Kotu

Dokokin Kotu sun ta}aita yadda za a zabi waje da kuma inda za a yi shari'a. A dukkan wata {ara da shafi fili, to tilas ne a yi shari'ar kuma a }are a Kotun da yake inda filin yake.

- Dukkan wata shari'a da ta shafi kayan wani mutum da aka amshe tilas ne a fara ta a yankin da abin ya auku.
- Dukkan wata shari'a da ta shafi sakayya ko }wato ha}}i to tilas ne a fara ta a inda abin ya auku.
- Idan an yi }arar wani jami'in hukuma, to tilas ne a fara shari'ar kuma a }are ta a yankin da abin ya auku.
- Idan an yi wa mutum wani abu ne na zaluntar ha}}insa, to lallai a yi shari'ar inda cin zalin din ya auku.
- Za a fara {arar da ta shafi kwangila a inda aka yi kwangilar, ko a inda wanda ake {ara yake ko a inda yake harkokinsa.
- Za a yi sauran }ararraki a wurin da wanda ake {ara yake, ko yake kasuwancinsa, idan kuwa wa]anda ake {ara suna da yawa, kuma suna
- zaune wurare daban daban, to ana iya yin {arar a kowane yankin shari'a inda wasu wa]anda ake {ara suke.
- Ana iya mayar da {arar da aka fara ta a yankin da ba nan ya da a yi shari'ar ba, zuwa inda ya dace ta rubuta bu}atar yin haka.

Iyakar Ikon Shari'a

Lallai mai kai {ara ya yi gaggawa ya shigar da {ara, domin shari'a ba ta raggo ce ba. Da zarar wani abu ya auku, to lallai mai {ara ya yi wuf ya shigar da {ara a Kotu, domin lokaci na iya wucewa.

Da zarar an shigar da {ara a Kotu to doka ba za ta haramta a yi wannan shari'a ba.

- Lallai a shigar da {ara a kan bin da ya shafi sa~a wa ha}}i cikin wata 12. Sai dai dokar da ta shafi wannan tsari ta ba al}ali damar ya tsawaita lokacin ya shige wata 12.
- Lallai a shigar da {arar da ta shafi hukuma ko wani sashe nata da maaikatanta cikin wata 3
- Lallai a shigar da {arar da ta shafi sa~a wa yarjejeniya cikin shekara 6
- Lallai a shigar da {arar da ta shafi neman ha}}i a kan dokar mummunan hatsari shekara 3 bayan rasuwar.
- Lallai a shigar da {arar da ta shafi {aramar Hukuma, da Hukumar Sadarwa ta Nijeriya, da Hukumar Jirgin {asa cikin wata 12.
- Idan kaya ne suka ~ace a ruwa, ko an sa~a wa yarjejeniyar kwangila to lallai a shigar da {arar cikin wata 12.
- Ba za a shigar da {arar a nemi a yi wani aiki ba bayan shekara 6 da aukuwar abin. Amma lallai a shigar da {arar da ta shafi]aukar kaya ta sama, kuma kayan suka salwanta, ko aka sa~a wa yarjejeniyar kwangila cikin shekara 2

Kai {arar wanda shi ne ya yi laifi.

Dole ne ya zama akwai hatsaniya tsakanin mai kai {ara, da wanda aka kai, domin mai kai {ara bai iya kokawa a kan wasu wa]anda ba shi da dalilin ya koka a kansu. Wanda ya cancanci a kai {ara shi ne mutumin da a zahiri ko a ba]ini ya zalunci mai kai {arar. Za a yi watsi da {arar da ba ta da cikakken wanda aka yi domin ta.

Kai {arar yin laifi

Doka ta tsara yadda za a yi {arar da ta shafi laifi a Kotunan da suke da ikon sauraren {arar laifuka. Ga hanyoyin da za a bi a yi {ara kan laifuka a Kotunan Majastire da Manyan Kotuna na taraya, da kuma Manyan Kotuna na jihohi;

Kotunan Majastire

Ta mi}a koken da ake da shi gaban Majastire: wannan hanyar ita ce aka fi amfani da ita wajen shigar da {ara a gaban Majastire a jihohin kudancin Nijeriya.

Kai kuka gaban Majastire: Yin kuka tamkar zargi ne cewa wane ya aikata wani laifi. Yawanci 'yan sanda ne ke yin sa, amma kowa ma na iya kai kuka a gaban Majastire. Ana amfani da wannan hanyar a dukkan jihohin Kudu da na Arewacin Nijeriya.

> Ta kai rahoto gaban Majastire: Wannan ita ce hanyar da 'yan sanda suke gabatar da wanda ake zargi gaban Kotu, kuma ita ce hanyar da aka fi amfani da ita a shigar da {arar laifuka a Kotuna a Nijeriya ta Arewa.

Babban Kotun Tarayya

> Ta tsara irin tuhumar da ake yi wa mutum

Manyan Kotuna na Jihohi

> Ta tsara bayani a kan mutumin da ake zargi da aikata wani laifi, bayan an samo izinin yin haka daga babban Kotu. Wannan ce hanyar da ake amfani da ita a manyan Kotuna a kudu.

> Ta tsara bayani tare da hujjoji

> Ta kai koke a gaban al}alin Babban Kotu

> Ta tsara bayani a kan wani laifi bayan Majastire ya bayar da umurnin a yi haka

> Wani mutum ya bayar da bayani a kan wani laifi da aka yi.

> A shigar da {ara a Babban Kotu da amincewar Kotun. Wannan hanyar a jihohin Arewa aka fi amfani da ita.

A kuma lura ana iya shigar da {arar ta shafi laifuka ko dai ta kai koke a gaban al}ali, ko kuwa ta bayar da bayani ga al}alin Kotun Lardi, ko na Kotun gargajiya ko kuma na (Kotun) Shari'a.

Wannan irin {arar ba ta da lokacin da za a ce ya wuce, (an makara) ba a shigar da ita ba, ba kamar irin {arar shari'ar mu'amala ba. Sai dai ko a nan]in ma akwai togaciya (wa]anda ba hakan ne ba).

- Tilas ne a kai {arar wanda ya taki yarinya yar }asa da shekara 13, ba da izini ba cikin wata biyu da aikata laifin.
- Tilas ne a kai {arar wanda ya ci amanar }asa cikin wata biyu da aikata laifin.
- Tilas ne a kai {arar wanda ya nemi yin a ware cikin wata shida da aikata laifin da ake zargi.
- Tilas ne a kai {arar wanda ya taki yarinya wadda ta wuce shekara 13 amma ba ta kai 16 ba, ba da izini ba, cikin wata biyu da aikata laifin kamar yadda shi ma wanda ya taki wata zararriya ko wata gaula (maras wayo) za a kai {ararsa cikin wata biyu da aikata laifin.
- Tilas ne a kai {arar ma'aikacin gwamnati wanda ya yi wani laifi a wajen tafiyar da aikinsa a cikin wata uku da aikta laifin da ake zargi.

BABI NA BIYAR

Sanin ma'anar wasu ke~u~~un kalmomi

ABUSE OF JUDICIAL PROCESS: Yin amfani da tsarin yin {ara ta hanya mai nuni kuma wadda ba ta dace ba da wani ya yi domin ya yi galaba a kan wanda yake shari'a da shi.

ACCESS TO COURT: Ikon kai {ara a Kotu domin a share wa mutum hawaye a kan wani zalunci, ko kan wani ha}}insa da aka tauye masa.

ACCESS TO JUSTICE: Hanyar kai {ara Kotu ko kuma damar kai {arar domin a share hawaye ba tare da an yi wa mutum wani tarna}i ba, bayan an ci mutuncin mutum. Wannan kuwa ya shafi har da mutumin da aikinsa ne ya tabbatar da zaman lafiya.

ACCOMPLICE: Mutumin da ya taimaka wa wani ya aikata wani laifi, ko ya yi wani mugun abu.

ACQUITTAL: Hukuncin cewa mutum ba shi da laifin da ake tuhumarsa.

ADJOURNMENT: [aga ranar sauraren wata {ara har zuwa wani lokaci, ko zuwa wata rana, ko wata rana ta gaba, ko ma sai illa ma sha Allahu.

ADMISSION: Jawabin da mutum ya yi a kan wata shari'a na amincewa ko yarda da gaskiya ko wani abu na zahiri

AFFIDAVIT: Jawabi a rubuce wanda mutum ya yi, ya rantse cewa abin da ya fa]a gaskiya ne a iyakar iliminsa, da saninsa, da amincewarsa.

ALIBI: Mutumin da ake zargi da aikata wani laifi alhali yana wani wuri daban da wajen da aka aikata laifin a yayin da aka yi laifin.

ALLOCUTUS:]aukaka {ara ko bayani da mutumin da aka yanke wa hukunci ya yi wa Kotu domin neman sassauci.

APPEAL: Neman wata Kotu babba da ta duba hukuncin da wata {aramar Kotu ta yi, ta ga cewa ko ta yi hukuncin da ya dace ta yin la'a}ari da hujjojin da ke gabanta, da kuma abin da shari'a ta yi tanadi.

APPEARANCE: Bayyanar wanda aka yi wa sammaci a Kotu bayan an aika masa da sammacin.

APPELLANT: Mutumin da ya [aukaka {ara a babbar Kotu don bai gamsu da hukuncin {aramar Kotu ba.

APPLICANT: Wani mutum ko wata }ungiyar da ta kawo takardar bi]ar wani abu a Kotu.

ARRAIGNMENT: Kiran wanda ake zargi a harshen da ya iya domin ya yi bayani kan zargin da ake yi masa.

ARREST: Kama mutum, ko tsare shi da hukuma, kamar ta 'yan sanda, ta yi, domin ya yi jawabi, ko domin zargin da ake yi masa.

ATTACHMENT: Kwace kayan mutum domin cika umurnin wani hukunci, ko sayar da kayan (mutum) da wani hukunci ya ce a yi domin biyan bashi.

ATTESTATION: Mutum ya sanya hannu a wata yajejeniya da wani ya tsara, alhali ba shi cikin wa]anda suka shirya ta, domin ya nuna dacewarta ko sahihancinta.

BAIL BOND: Al}awarin da mai tsayawa ya yi a kan mutumin da aka saki a kan beli cewa mutumin zai gabatar da kansa a Kotu ko a ofishin 'yan sanda a duk lokacin da aka bu}aci ya yi haka. Idan wanda aka yi beli ya }i bayyana, a lokacin da aka bu}ace shi, mai yin belin zai biya ku]in da ya yi al}awari.

BAIL: Sakin wanda ake zargi ko dai da shara]i ko ba tare da shara]i ba, walau ana yi masa shari'a ne ko an riga an yanke masa hukunci.

BAILIFF: Jami'i a Kotu, wanda aikinsa shi ne ya kai takardun sammaci da sauran takardun Kotu.

BENCH WARRANT: Umurnin da Kotu kan bayar ga mai tabbatar da doka ya kamo mutumin da aka ambata a takardar umurnin domin }in bin umurnin Kotu ko }in zuwa Kotun.

CAPITAL OFFENSE: Laifi wanda hukuncinsa na iya zama kisa ko]aurin rai da rai.

CAPITAL PUNISHMENT: Hukuncin kisa

CAUSE OF ACTION: Hujja ko hujjoji da za su ba mutum damar ya shigar da {ara. Wannan damar yin {ara ta ha]a da abin da wanda ake tuhuma ya yi wanda ba daidai ba, wanda yin haka ya ba mai {ara ikon kokawa da neman a biya shi ha}}i.

CAUSE: Ta ha]a da duk wani abu, ko }ara, ko }okarin shigar da {ara tsakanin mai }ara da mai kare kansa.

CAUSE LIST: Tsarin sunayen shariun da magatakardan Kotu yake yi wa]anda za a yi a Kotu a wannan mako, kuma tsarin ya }unshi irin abubuwan da za a yi a Kotun ta hanyar tsara su a }ar}ashin kashi, kamar su {ararrakin da aka ji, da wa]anda za a saurara, da }uduri da sauransu.

CAVEAT: Sanarwa a rubuce da aka kai ga Magatakardan Kotu cewa kada a yi wata yarjejeniya a kan }addarorin mamacin da aka ambata, ba tare da an sanar da wanda ya rubuta wannan takarda ba.

CERTIORARI: A gwari gwari yana nufin a sanar da mutum. Umurni ne da Babban Kotu ke yi wa Kotuna ko kwamitocin shari'a da suke }ar}ashinta, cewa su aiko da bayani a kan wata shari'a domin ta tantance matsayinta.

CHARGE SHEET: Takardar bayani da ke]auke da tuhuma]aya ko fiye da haka na laifukan da ake zargin mutum ya yi.

CHARGE: A tuhumi mutum a kan wani laifi.

CLAIM: Mutum ya ce wani abu nasa ne, ko ha}}in nasa ne.

COMMISSIONER OF OATHS: Jami'in Kotu wanda hukuma ta na]a ya ri}a rantsar da wa]anda suka bayyana a gabansa.

COMPLAINANT: Duk wani wanda yake ko dai mai bayar da bayani, ko mai yin bayani a kan shari'ar da ake tuhumar wani. Ko kuma mutumin da ya kai {arar wani a kan wani laifi, wanda ake kira wanda ake zargi idan a wajen 'yan sanda ne, ko kuma wanda ake tuhuma, idan a Kotu ne.

COMMITTAL TO PRISON: Umurnin Kotu a kan wanda ke kare kansa na a iza }eyarsa zuwa kurkuku domin ya }i (ko ta }i) ya bi umurnin Kotu.

CONFESSION: Amincewa da wani mutum wanda ake tuhuma da aikata wani laifi ya yi, ya gwada cewa shi ne ya yi laifi.

CONFESSIONAL STATEMENT: Jawabin da wanda ake tuhuma ya yi na furta cewa ko amincewa da cewa, lallai shi ne ya aikata laifin da ake tuhumarsa da shi.

CONSENT JUDGMENT: Hukunci wanda dukkan masu husumar sun amince dashi kuma Kotu za ta tabbatar da shi.

CONSPIRACY: A shari'a wannan na nufin ha]uwar mutum biyu ko fiye da haka domin su aikata wani abu da ya sa~a wa shari'a, ko kuma su yi wani abu na halas amma ta haramtacciyar hanya.

CONTEMPT OF COURT: {in bin umurnin Kotu, ko kuma bijire wa Kotu ko nuna rashin ladabi ko wula}anta Kotu

CONTRADICTION IN EVIDENCE: Wata hujja wadda ke tabbatar da akasin abin da wata hujja ta nuna, kuma akwai babban bambanci tsakaninsu.

CONVICTION: Hukuncin Kotun da ta dace ta yi shari'ar mutumin da ya yi laifin da za a hukunta shi.

CORROBORATION: Wata shaida mai zaman kanta, ko hujja wadda ta shafi wanda ake tuhuma ta ha]a shi. Ko ta yi }okarin ha]a shi da laifin da ake tuhumarsa. Hujja ce wadda ta mayar da wanda ake tuhuma a ruwa, wadda ta kawo alamomi da ke nuna cewa ba ma an yi laifin ne kurum ba, a'a wanda ake tuhuma shi ne ma ya yi laifin.

COURT RECORD OF PROCEEDINGS: Dukkan bayanan da hukuma ta tara a kan shari'a da jawabai da shaidu da zantukan da aka yi a yayin yanke hukunci. Bayani ne a rubuce na dukkan abin da ya gudana, da ayyukan da aka yi a Kotu.

COURT: Gini na hukuma wanda ya }unshi al}ali]aya ko fiye da haka, wanda yake zama ya warware husuma kuma ya yi shari;a.
CREDIBLE EVIDENCE: Hujjoji wa]anda za a iya yarda da su, ko a amince da su ko a]auka gaskiya ne.

CRIMINAL SUMMONS: Bayani na Kotu wanda ke umurtar wanda ake tuhuma da ya halarci (zaman) Kotu a ranar da aka ambata, da lokacin da aka ce, a kuma wurin da aka nuna, ya yi bayani a kan tuhumar da ake yi masa.

CRIMINAL TRIAL: Jawaban da aka yi a Kotu inda Daraktan masu gurfanar da masu laifi, ko 'yan sanda zai gabatar da bayani ga hukuma, ya yi }o}ari ya nuna cewa babu ja kare ya mutu a saura, wanda ake tuhuma ya aikata laifin da aka ce ya yi. Wanda ake tuhuma na iya kawo hujjoji ya nuna akasin haka.

CROSS- EXAMINATION: Tambayar da abokin adawa a shari'a zai yi wa shaidu a cikin akwaku domin ya gwada gaskiya da sahihancin shaidar da suka bayar.

CULTPRINT: Mutumin da ke tsare yana jiran a yanke masa hukunci bayan ya ce bai yi laifin ba, ko kuma mutumin da ake tuhuma a kan wani laifi, saboda haka dai ya yi wani laifi ko kuskure.

DEFENDANT: Mutumin da aka kai }ara, da kuma mutumin da ake tuhuma da aikata wani laifi.

DISCHARGE: Sakin mutumin da ake tuhuma daga tsaro ko kurkuku. A yi watsi da tuhumar da ake yi wa mutum kuma a sake shi.

DISCRETION: Iko da ha}}i da shari'a ta ba su, ko yin abin da ya dace da shari'a a fahimtarsu, ko kuma yin wani abu wanda ba shi da tasiri da shari'ar, da wani ya yi ko tunaninsa.

DISMISSAL: Umurni na }arshe da aka bayar bayan an tattauna batu inda aka yi watsi da bu}atar mai yin }ara. Ba a sake maido da }arar da aka kora.

DOCK: Akwaku wanda a ma fi yawan lokutta ake ajiyewa a gefen hagun Al}ali a kotu, wanda amfaninsa shi ne wanda ake tuhuma ya shiga ciki a lokacin da ake yi masa shari'a.

EVIDENCE: Shaida wadda aka yi da baki ko a rubuce wadda shari'a ta kar~a domin a tabbatar da wasu hujjoji ko a }aryata su.

EXECUTION OF JUDGEMENT: Hanyar da ake bi a]abba}a hukunci ko odar da kotu ta bayar kamar yadda shari'a ta ce.

EXPERT WTINESS: Mai bayar da shaida ta musamman wanda ya yi bayani a kan wata }warewa, kamar likita ko akanta ko injiniya ko kuma mai safiyo da sauransu.

FAIR HEARING: Ba wanda yake cikin damuwa ko wa]anda suke cikin damuwa dama su fara yin bayaninsu, kuma su yi wa masu zarginsu tambayoyi domin su ga gaskiyar maganarsu

FELONY: Laifin da ake yi wa hukunci da]auri wanda yake wuce shekara biyu.

FIAT: Umurnin da babban jojin jiha yake ba lauya mai zaman kansa, ko wani mutum ya yi wa wani mai laifi shari'a a madadin jiha.

FORCE: {arfi ko iko ko kuzari, kuma tana nufin nuna tasiri ko tursasawa.

FUNCTUS OFFICIO: Gama aiki ko kammala aiki ko yin aiki, ko kuma gama abin da aka sa mutum saboda haka ba shi da wani sauran iko.

HEAR SAY EVIDENCE: Bayanin da shaida ya yi wanda ya fa]i abin da bai ji ba bai gani ba, sai dai abin da wasu suka ce, saboda haka zancen ya danganta ga sahihancin wani, ba shi mai shaidar ba.

HEARING DATE: Ranar da aka tsayar na sauraren shari'a, bayan an kammala jin bayanai, duk wata rana da aka sake sanyawa rana ce da aka]aga.

HEARING NOTICE: Hanyar da kotu ke sanar da wanda abin ya shafa ranar da kotu ta tsayar, wadda bai sani ba domin sauraren }ara.

HEARING: Damar a saurari hujjoji da muhawarori ko shaidu ko kuma sakamakon bincike.

INFORMATION: Bayanin mai gabatar da }ara kan zargin wanda ke kare kansa a kan aikata laifi.

INHERENT POWER: Ikon da kotu ke da shi a matsayinta na kotu kuma kan cewa ita kotu ce. Irin wannan iko ba shi bu}atar sai an rattaba shi a matsayin doka. Ba tilas ne a rubuta irin wannan iko ba a cikin wani kudin doka ko da ma a cikin Kudin tsarin mulki ne. Irin wannan iko ha}}I ne na halal na kotu. Iko na ala} mala}na kotu, sai dai kotu.

INJUNCTION: Talalar shari'a ta yadda ake umurtar mutun da ya daina yin wani abu, ko kuma ya yi wani aiki ko wani abu.

INER-ALIA: Cikin wasu abubuwa.

INTEREST OF JUSTICE: Ana la'akari da bu}atun dukkan masu shari'a kafin kotu ta yanke hukunci. Kulawa da muradin ~angaorin.

INTERESTED WITNESS: Mai bayar da shaida wanda kuma yana da wata bu}ata a shari'ar shaida ne wanda zai iya amfana daga sakamakon shari'ar. Amfanin na iya zama na a-zo a-gani ko kuma bai taka kara ya karya ba.

INTERLOCUTORY APPLICATIONS: Bayanin da bai yanke hukunci a kan ha}}in masu shari'a ba, sai dai an yi shi ne domin a bar komai a yadda yake, har sai an tantance komai da komai, ko kuma an yi shi ne domin a fahimci inda kotu ta sa gaba a kan yadda za ta yanke hukunci a kan

abin da za a yi a kan ci gaba da shari'a domin a tallafa wa kotu ta sami damar fayyace ha}}in kowane ~angare.

INTERLOCUTORY DECISION: Hukuncin kotu wanda ya warware wata matsala ko wasu matsaloli, amma ya bar ~angarorin su koma kotu domin neman sauran ha}}o}i a kotu.

INTERLOCUTORY INJUNCTION: Umurnin da kotu ta bayar a yayin da ake cikin sauraren }ara na wani]an ta}aitaccen lokaci, domin a kauce yi wa mai kai }ara wata sakiyar da babu ruwa, har kafin kotu ta iya yanke hukunci, na ko dai ta yi masa abin da ya nema, ko kuma ta }iya.

INTERLOCUTORY ORDER: Hukuncin da aka yi a yayin da ake cikin yin shari'a, amma wanda bai warware husumar da ke tsakanin masu shari'a ba, ko kuma an yanke hukunci a kan ha}}insu amma ba kwata-kwata.

JURISDICTION: Ikon kotu na ta saurari }ara kuma ta yanke hukunci tsakanin masu husuma.

JUSTIFIABLE: Matsalar da ta fi cancanta a warware a kotu.

LEGAL PROCEEDINGS: Karar da shari'a ta yi umurnin a yi ko ta amince da ita, kuma wadda aka kai a gaban kotu ko a gaban kwamitin shari'a, domin neman wani ha}}i ko neman a sa a biya wani ha}}i.

LEGAL PROCESS: Sammaci ko kira ko umurni, ko kuma wasu hanyoyin kira da suka fito daga kotu.

LOCUS STANDI: Ikon da mutum yake da shi ta fuskar shari'a na ya shigar da }ara a kotu.

MATTER: Shari'a ta neman ha}}i ba ta neman a warware wata matsalar ma'anar wasu abubuwa ba.

MENTION: Sanarwa 'yar ta}aitatta.

MISCARRIAGE OF JUSTICE: Sa~awa }a'idoji, wanda ya bayyana a cikin yadda aka yi shari'a, har ma ana iya cewa abin da aka yi ba shari'a ce ba.

MISDEMEANOUR: Laifi wanda ana iya yin hukunci domin sa, har na tsawon wa'adin da ba zai gaza wata shida ba, amma kuma }asa da shekara uku.

MOTION EXPARTE: Takardar sanarwa wadda saboda wasu dalilai }warara, marubucinta ya kasa sanar da wani ko wasu (da ake shari'a da su) cewa ya rubuta takardar.

MOTION ON NOTICE: Takardar sanarwa wadda marubucinta ya sanar da wasu (wa]anda ake shari'a da su) cewa an rubuta takardar.

MOTION: Bu}atar da aka gabatar ga kotu ko Al}ali domin neman a yi wata doka ta za ta yi wa mai neman bu}atar da]i.

NULLITY: Wani aiki wanda yake ~atacce, wanda ba shi da wata madogara a shari'a kwata-kwata. Wani aiki wanda ba shi gyaruwa.

OATHS: Rantsuwa wadda a cikinta mai yin ta ya kira ubangijinsa ya shaida cewa abin da yake fa]a gaskiya ne, ko kuma zai yi abin da ya yi al}awarin yi.

ORIGINATING SUMMONS:Sammaci banda sammacin da aka riga aka yi, kamar yadda sunan ya nuna, sammaci ne wanda zai haifar da wani abu. Ana bin wannan hanyar ce kurum domin sai an yi haka ne za a iya fahimtar wata doka ko wani bayani ko alama ko wasiyya ko yarjejeniyar kwangila.

ORIGINATING MOTION: Sanarwar neman yin wani abu wanda kan haifar da wani aiki. A zahiri, a duk lokacin da za a nemi a yi sanarwa yin hani .... to tilas ne a yi haka ta rubuta sanarwar neman yin wani abu.

PARDON: Yin afuwa wanda hukumar da abin ya shafa ta yi, wanda ke yafe hukuncin da doka ta yi a kan wani laifi a mayar wa mutum ha}}insa da gatansa da ya rasa a sakamakon laifin. Amfanin afuwa shi ne mutum ya zama maras tabo, a yafe masa dukkan hukuncin da aka yi, da kuma wata asarar da ke tare da laifin.

PETITION: Takardar neman afuwa ko rangwame ko a sake duba al'amari.

PETITIONER: Mutumin da ke neman afuwa, ko rangwame ko a sake duba wani al'amari.

PLAINTIFF: Mutumin da ya kawo wasu wata }ara a kan mu'amala a kotu ko kuma mutanen da suka kawo wata }ara a kan mu'amala a kotu.

PLEA: Amsar da wanda ake tuhuma ya bayar, ko kuma bayanin da aka yi a kansa.

PRIMA FACIE: Bayyana ta farko ko gani na farko ko kuma saduwa ta farko. Shari'ar da ke da hujjoji da dama wa]anda sun isa a gabatar da }ara gaban Al}ali, ko kuma hujjojin da za su iya zama madogara har sai in wasu hujjojin sun sa~a masu ko sun }aryata su.

PROBATE ACTIONS: Matakan da aka bi da sauran hanyoyin da ake bi a tabbatar da sahihancin wasiyya ko wasu wasi}un izinin kula da dukiyar mamaci, amma banda wasi}un yin kasuwanci.

PROBATE: Hanyar da ake bi a tabbatar da cewa wasiyya sahihiya ce. Ta shafi duk wata hanyar yin shari'a da ake bi a tafiyar da dukiyar mamaci.

PROBATE ORDERS: Umurnin da ke son a sanya wani]an }asa da shekara 17 da aka samu da laifi ya kasance a }ar}ashin kulawar wani jami'I, har na tsawon lokacin sa idon.

PROCEEDINGS: Hanyar da ake bi a tafiyar da shari'a a kotu da kuma yadda ake yin shari'ar, ko jami'i mai yin shari'a, ko kuma matakan da ake bi daki-daki a shiri'a, tun daga fara shari'a har ya zuwa yanke hukunci.

PROCESS: Duk wata hanya da kotu ta bi domin ta yi aikinta a kan wani mutum ko wata }addara. Tana kuma iya nufin sammaci.

PROOF BEYOND REASONABLE DOUBT: {arfin al'amari wanda ya yi kunnen doki da kyakkyawan zato. Sai dai wannan bai nufin babu ~ur~ushin }ila-wa-}ala, wanda ya ha]a da mai yiyuwa marar }arfi.

PROSECUTOR OR PROSECUTRIX: Mutumin da ya shigar da }ara a kan wani da sunan hukuma. Yawanci yakan kasance ko dai mutumin da aka yi wa rauni ko 'yan sada ko babban jojin jiha ko kuma darakta masu kai }arar masu laifi.

REASONABLE CAUSE OF ACTION: Wani abu wanda mai yiwuwa ya yi nasara a shari'a, idan da zargin kurum aka yi la'akari da shi wajen yanke hukunci.

REASONABLE TIME: Lokacin da zai wadatar ko ya isa domin a aiwatar da wata kwangila da ta kamata a yi, kuma da zarar hali ya samu. Idan za a yi la'akari da mene ne lokacin da zai wadatar, to ana duba abubuwa da dama, kuma za a duba kowacce shari'a da muhallinta.

RECORDS OF COURT: Takardun da aka bayar a kotu, kuma aka adana a fayil a kotu, sun ha]a da sammaci, da takardun i}irari da na kariya da na bu}ata da na yanke shari'a (hukunci) da na shaidu da kuma na shari'a.

RESPONDENT: Mutumin da aka yi }ara ko kuma mutanen da aka yi }ara, ko kuma mutumin da aka]aukaka }ara domin sa.

SEARCH WARRANT: Umurnin da Majastire ya bayar a rubuce ko kuma wani wanda ya isa ya bayar ya bayar ga 'yan sanda ko wani wanda aka fa]i sunansa domin ya shiga wani gida ko wuri ya yi bincike domin ana kyautata zaton cewa an aikata wani laifi ko kuma akwai yiwuwar za a aikata, ko kuma ma domin a gano wani abu.

SENTENCE: Hukuncin da kotu ta yanke, ta zartar da adadin wa'adi a kan wanda ake tuhuma, saboda samun sa da laifi.

SHERIFF: Jami'i a kotu wanda aikinsa shi ne ya zartar da hukunci domin ya aiwatar da hukuncin kotu.

STATEMENT OF CLAIM: Bayanin da mai }ara ya yi, mai]auke da hujjojin da mai }ara ya dogara a kansu domin yin shari'a da wanda ake zargi, da kuma bu}atar da yake nema.

STATEMENT OF DEFENCE: Bayanin wanda ake }ara inda ya amince da zargin da aka yi masa, ko kuma ya }aryata.

STATUTE BARRED: Wucewar lokacin da aka]iba a shigar da }ara, saboda haka babu wani abu da za a iya yi a kotu a kan wannan batu.

SUMMONS: Bayanin da ya fito daga kotu ana neman mutumin da aka ambata a cikinsa da ya gurfana a gaban Al}ali a kotu a wani lokaci da aka tsayar, idan kuma ya }iya zai ga wani abu mara da]i.
SURETY: Mutumin da ya tsaya wa wani, idan wancan ya }i ya bayyana.

THE BAR: Sashen da aka ke~e a cikin kotu domin lauyoyi.

THE BENCH: Sashen da aka bari a kotu domin Al}alai.

TRIAL: Abin da aka binciko bayan }wan}wance gaskiyar muhimman batutuwan da ~angarorin suka yi.

UNCONTROVERTED EVIDENCE: Hujjar da ba a yi tababar ta ba, ko musunta ko suka ko kuma }alubalanta.

VOID: Rashin hujja ko rashin makama, ko rashin hujja a shari'a ko rashin tasiri, saboda haka shari'a ba za ta iya goyon bayan abin da ake nema ba.

WTINESS: Mutumin da ya bayar da shaida bayan ya rantse, ko kuma ya bayar da wasu bayanai a rubuce.

WRIT OF SUMMONS: Bayani daga kotu mai umurtar mutum ya bayyana a kotu a wata ranar da aka tsayar, a lokaci kaza kuma a wuri kaza ya amsa tambayoyi a kan shari'a ta mu'amala da aka yi a kansa. An sa rana a takardar sammacin, an kuma sa ranar da aka turo ta, an kuma fayyace kotu ko wurin da ake so a yi shari'ar.

RATAYE

Ta}aitaccen bayani a kan dokokin Nijeriya masu ala}a da wannan.

Kundin Tsarin Mulki

Ma fi yawan }asashe na duniya har da Nijeriya suna da abin da ake kira kundin tsarin mulki. A gwari-gwari, kundin tsarin mulki na nufin tsarin tafiyar da mulki wanda ya shimfi]a ko ya tsara hanyar da za a bi a yi mulki a }asa. Watau dai kundi ne }wara]aya wanda ya }unshi dokokin da suka kafa nau'oin tafiyar da mulki da irin ikonsu da dangantakarsu, da kuma irin matsayin ha}}in 'yan }asa a gwamnatin tarayya ko a gwamnatin jiha.

Kundin Tsarin Mulkin 1999, na Nijeriya da kuma nauyin da ke kansu na }asa a matsayinsu na 'yan }asa. Kundin Tsarin Mulki shi ne ake]auka kundin doka ma fi]aukaka a }asa. Saboda haka dukkan sauran dokoki a }asa suna koyi da shi ne. saboda haka duk wata doka da ta sa~a wa wani tanadi na tsarin mulki, ta zama marar amfani domin wannan sa~anin. Haka kuma dukkan wasu hukumomi da Kundin Tsarin Mulki ya kafa, suna aiki ne bisa }a'idojin kundin, domin babu wata hukumar da ake sa ran ta yi aiki ta wuce ikon da kundin ya ba ta, idan kuwa ba haka ba, za a ce wannan wuce-gona-da-iri, ya sa~a wa kundi kuma ba shi da wani amfani.

Wannan ne ya sa, tanaje-tanajen wasu dokoki, da kuma yadda suke fafiyar da ikon da Kundin Tsarin Mulki ya ba su, tilas ne a kodayaushe su dace da abin da tsarin mulki ya shimfida.

Dokar Laifuka

Dokar laifuka wani reshe ne na dokokin al'umma, wanda yake magana a kan dangantakar da ke tsakanin al'ummomi da kuma tsakaninsu da hukuma. Aikin dokar laifuka shi ne ta kare bu}atan al'umma kacokan ta hukuma wasu]abi'u ko halare, wa]anda aka yarda suna cutar da al'umma baki]aya. Akwai dokoki iri biyu da suka yi tanadin irin hukuncin da za a yi wa laifuka. Akwai kundin dokoki wanda ake amfani da shi a jihohin Arewa na Nijeriya da kuma kundin dokokin laifuka wanda ake amfani da shi a jihohin kudu na Nijeriya. Kundin dokoki da kundin dokokin laifuka sun shafi laifukan da

Lardi, to sai ya kawo hujjar kasancewar wannan doka.

Shariar Musulunci

Wannan doka ce da aka gina a kan addini, ba a kan wasu al'adu ba, a'a a kan Al}ur'ani mai tsarki, da sunnar Manzon Allah (SAN) da Ijima'in malamai, da kuma }iyasi. Nau'in shariar musuluncin da ake amfani da shi a Nijeriya shi ne irin na mazhabar Imam Malik wanda iri]aya ne a duk fa]in jihohin Arewa inda ake aiki da Shariar Musulunci.

Shariar Musulunci ita ce tsarin rayuwar mululmi, har ma ana iya cewa ba su da wata al'ada da ke jagorancin rayuwarsu sai ita.

Dokar Yarjejeniya.

Wannan wani yanki ne na dokar kasuwanci wadda ke tafiyar da irin danganakar da ke tsakanin wasu mutane. Tana magana ne a kan ha}}I, da nauyin da ke kan]an }asa a kan abin da ya shafi tattalin arziki ko kasuwanci.

Dokar yarjejeniya ta shafi dukkan harkokinmu na kasuwanci da na kullu yaumin, da muke yi, wata sa'a ma ba da sani ba.

Yarjejeniya amincewa ce wadda doka za ta]abba}a a kan wa]anda suka yi ta. Yarjejeniya na iya zama a fili ko a ~oye. Yarjejeniya a fili ita ce inda aka bayyana dukkan sharu]]an yarjejeniyar a fili. Wadda take ta ~oye ita ce wadda ba a bayyana sharru]]an a fili ba, watau sai kotu ta nuna akwai amincewa da yarjejeniya daga halin masu husumar.

An yarda cewa an yi yarjejeniya idan akwai tayi ko furta niyyar yin yarjejeniyar ko amincewa da tayin, ko inda aka nuna niyyar }ulla yarjejeniya tsakanin ~angarori biyu.

Hasali dai jarirai, da yara 'yan }asa da shekara 21, da masu ta~in hankali da mashaya, ba su da hujjar }ulla yarjejeniya.

Dokar Fili

Wannan sashe na shari'a ya shafi duk wata mu'amala a kan fili a

aka yi a shiyyar da suke aiki, da kuma irin hukuncin da aka tanada domin wa]annan laifuka.

Wannan ya dace da tsarin dokoki na duniya, da ke cewa lanas dokokin laifuka su ta}aita ikonsu a farfajiyarsu kurum. Saboda haka duk wani mutum da ya aikata wani laifi ya saba wa kudin dokoki ko kundin laifuka da ake amfani da su a }asa, to za a iya hukunta shi a kotun da ta dace ko]an wace kasa ne, kuma a ko ina yake.

Akwai kuma wasu }a'idoji da suke yi wa dokokin laifuka hannunka-mai-sanda a Nijeriya. Ka'idojin su ne dokokin kula da kundin tsarin laifuka wa]anda ake amfani da su a jihohin Arewa na Nijeriya da kuma dokar kundin tsarin laifuka wadda ake amfani da ita a jihohin kudu na Nijeriya.

Dokar mu'amala

Wannan nauin doka ita ce ta yi bayani a kan ha}}in mutum a kan wani, da kuma nauyin da ke kansa. Ita ce ta shimfi]a yada za a saka wa mutumin da aka cuta a sakamakon kuskuren da wani ya yi. Yawanci mutane ne da kansu suke neman a bi dokar. Babban ma}asudin dokar mu'amala shi ne a nemi sakayya ko dai domin asara ko kuma wani hani. Abin da kan biyo bayan yin hukuncin mu'amala shi ne biyan diyya, amma wata sa'a idan kotuna sun zafafa sukan yi horo mai tsanani. Dokokin kotuna sune ke yi wa dokar mu'amala jagora a Nijeriya.

Dokar Gargajiya

Wannan nau'i na doka ya }unshi dokokin gida da dama ne wa]anda aka gina a kan al'adun jama'a, kuma wa]anda ake bi a dukkan }abilun Nijeriya. Ikon dokar gargajiya ya ta}aita ne a kan dokokin mu'amala. An gina dokokin gargajiya ne daga tsarin rayuwa da]abiun yau da kullum da mutane suka amince da su a cikin al'umma. Dokokin gargajiya a ma fi yawan lokutta ba a rubuc suke ba, saboda haka an dauke su a matsayin dokar da sai an tabbatar da ita. Duk wanda yake so ya dogara a kan dokar gargajiya a wata husuma a wani kotu wanda ba na gargajiya ne ba. Ko na

tsakanin mutane ko hukuma. Ta shafi muhimman batutuwa kamar ikon mallakar fili da yadda za a mallake shi, da gadon fili, da samu satifiket na

MANAZARTA

Alemika, E.O & Festus, O.O Esq:, (2005) Human Rights and Sharia Penal rode in Northern Nijeria.

Agbakoba, O & Obiova, O. (2002) Transcending the Wall: A Manual for Prisoner's Reform.

Agomoh, U. et al (2001) The Prison Service and Penal Reform in Nigeria: Sunthesis Study. Benue State University Law Journal (2003), vol 7. Black's Law Dictionary 4th Edition.

Court Users Guide Enugu State Nigeria (2003) Access to Justice Programme.

Dohertu, O. (1990), Criminal Procedure in Nigeria: Law and Practice.

Egbewole, W. O (2006), The Role of Court Registrars: The Administration of Justice in Nigeria, Ilorin Bar Journal vol.2.

Obilade, Nigerian Legal System 1st Edition.

Okechukwu, I.A. The Relevance of the Police in Nigerian Legal System

Prawa & Osiwa, Draft Training Guide for Criminal Justice stakeholders on Good Standard Practice on the Treatment of Vulnerable prisoners in Nigeria.

The 1999 Constitution of the Federal Republic of Nigeria.

The Criminal Procedure Code

The Criminal Procedure Act.